

ÇƏFƏR ÇABARLI

1905 ildə

17 ŞƏKİLDƏ PJES

A Z Ə R N Ə Ş R
Bedii-ədəbiyat şə'bəsi
B a k ı — 1 9 3 7

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Qəbqəb və forzasəb rəs-
sam Q. XALBQOV cəkmişdir.

Texredaqloru: R. QULIJEV
Qorreqloru: H. RƏHİMOV

İstəhsalata verilmiş 4/X-37.
Cəpə imzalanmış 28/X-37. Cəp
İstisi 3/8. Kaq. form. 72×100/100.
Bir cəp listində gəlmiş hyruflət
70400. Baş Məsləuat Mydrilij
Myvəkillijji № 5869. Azərnəşr
№ 302. Tir. 10000. Sifa. № 1064.
Azərnəşr mələəəsində əəəəə,
26-lar ədəbə „Kltas Sarajb“
Bakb, Əli Bəjramov kycəsi.

- QOQA BAXSB—kəhnə işci.
 - GƏNÇ BAXSB—qomsomolcu.
 - GƏNÇ SONA—qomsomolcu qəz.
 - SALAMOV ƏMİRƏSLANBƏJ—mə'dən sahibi.
 - AQAJAR—onun ələltəsb.
 - BAHADƏRBƏJ—millətci zijaib.
 - AQAMJAN—erməni qapitalisti, mə'dən sahibi.
 - HAJOAZ—onun oqlu, zabit məktəbi tələbəsi.
 - QUBERNATOR—Bakb general-qubernatoru.
 - MARIJA TIMOFJEVNA—onun arvadb.
 - ALLAHVERDI ƏSRIJAN—Qarabaq kəndlisi
(erməni)
 - NABAT—onun arvadb.
 - EJVAZ—onun oqlu, işci-revoljusioner.
 - SONA—Allahverdinin qəzə.
 - İMAMVERDI—Qarabaq kəndlisi (azərbajcanlb).
 - KYLSYM—onun arvadb.
 - BAXSB—onun oqlu.
 - VOLODIN—revoljusioner-işci.
 - İSAQ
 - ARSAQ
 - ARAM
 - MURAD
- } işcilər.

·MAQSIMOV
·BAXMETJEV
·İŞCI SƏMƏD

} işçilər

·QARAPET

·AXUND

·KEŞİŞ

·POLISMEJSTER

·QIRADANACALNIQ

·KƏMƏKCI—Qarabaq urjadniqi.

·MƏHKƏMƏ SƏDRİ

·PROQROR

·MƏHKƏMƏ PRISTAVB

İşçilər, kəndlilər, qadınlar, qazaqlar, zabitlər,
qorodovojlar, uşaxlar.

G ə n ç B a x ş ь şeirlərini jəqəsdəyərb jola hazırla-
şır. S o n a cox tutqun halda camadanın üstündə oturmuş,
duşunur. İçəri otxada kim isə oxuyur. Tar salınır...

Sacın uçun nərməzlər,

Nəjnim aman, aman, nəjnim amar, aman, sarı gəlin!

Səni mənə verməzlər,

Nəjnim aman, aman, sarı gəlin!

Sarı gəlin aman, sarı gəlin, boj-boj, sarı gəlin!

Gəl, gəl səni alım...

GƏNÇ BAXŞB—Sona! Sən deyəsen hec tələs-
mirsən... Sona!

GƏNÇ SONA (b a ş ь n ь q a l d ь r m a j a -
r a q)—Nə var?

GƏNÇ BAXŞB—Eşitmirsən?.. Sabah bizim ucun
qolxoşdan stansijağa at göndəriləcəkdir. Vaqtda
jetisməliyə. Geçikmək olmaz... Sona! Necin danış-
mırsan? Deyəsen hec getmək fikrində deşilsən...

GƏNÇ SONA—Jox Baxşь, sən get. Mən getmə-
jəcəyəm...

GƏNÇ BAXŞB—Necin, Sona? Biz ki, iş dalın-
ça gedirik. Sən kəndə getməkdən bojun qasqırsan?

¹ «1905 ildə» pjesinin ilk variantında qoça Baxşь, gənç Baxşь və gənç Sona iştirak edir; səhnədə ojnanslarkən, son zamanlarda bunlar ixtisar olunur və əsərdəki əhvalat qoça Baxşьnın dilindən deşil, müstəqil bir pjes inkişafı kimi verilir. Başlanqıçьn və umumijətlə qoça Baxşьnın sözlərinin içtimai əhəmiyəti cox böykdür. O, işçi sinfinin kecmiş mybarizəsini bugynlə, sosializm quruluşu ilə əlaqələndirir, buna görə də ejnilə saxladıq. Red.

GƏNÇ SONA—Jox. Mən qasımam. Mən ancax oraja getməyəcəyəm.

GƏNÇ BAXŞB—Haraja?

GƏNÇ SONA—Sən gedən jərə! Mən başqa kəndə gedəcəyəm.

GƏNÇ BAXŞB—Sona! Ахъ, ikimizi də bir jərə jazmışlar.

GƏNÇ SONA—Məni cox dindirmə, mən gedib öz adımı pozduraçaqam.

GƏNÇ BAXŞB—Sona!

GƏNÇ SONA—Məni dindirmə, dejirəm.

(Sonanın atası qoça Baxşb əlində tar, gylərək icəri girir)

QOÇA BAXŞB—Sona! Sən necin qızım, Baxşb ilə bir jerdə getmək istəmirsən?

GƏNÇ SONA—İstəmirəm.

QOÇA BAXŞB—Səbəbi nədir?

GƏNÇ SONA—Hec bir səbəbi joxdur. Bilmirəm.

QOÇA BAXŞB—Sona! Sən Baxşbni sevirsən?..

GƏNÇ SONA—Mən hec bir kəsi sevmirəm. Mən hec bir şey bilmirəm. Məndən hec bir şey sormaj-nıbz...

QOÇA BAXŞB—Sən onunla bir jerdə getmək-dən qorxursan?

GƏNÇ SONA—Mən hec bir şeydən qorxmuram.

QOÇA BAXŞB—Jox, qorxursan.

GƏNÇ SONA—Mən nədən qorxaçaqam?..

QOÇA BAXŞB—Sən illər boju myhitimizi bo-qub yzən cyryk fikirlərdən, açь dillərdən qorxursan. Sən azərbajcanlısan, Baxşb erməni. Azərbajcanlı qızın erməniyə getməsi bu vaxtdək gerylməmiş bir işdir. Sən bundan qorxursan. «Nə deyərlər»—budur səni qorxudan. Sən əzyun guçsyz hiss edirsən. Ona görə də onunla bir jərə getmək istəmirsən. Elə-dirmi?

GƏNÇ SONA—Ата, əvvəl başdan onu dejim ki, mən Baxşbni hec sevmirəm. İkinci indiki halda siz dedijiniz şeyləri dısynmənin hec jeri joxdur. Ucyun-cyja qalanda əsrlərdən bəri dıyalmış, bərkimmiş, be-jinləre işləmiş adətləri, cəmiyətin əxlaq formalarınы joquran dısynçaləri, cəpərləri birdənбирə sөkyb bi-rinci olaraq irəli cыxmaq jyngyl bir şeydirmi?

QOÇA BAXŞB—Bu indiki zamanda lazımdır. Dajan Sona, sən mənə qulax as, Sona! Mən sənə kiciçik bir şey danışım. O bizim kecirdijimiz hə-jatın bir faciəsidir. Qara bir kitabdır. Mən onu sə-nə göstərə də bilərəm... (Q o ç a B a x ş b d u r u b o b i r i o t a q a k e c i r).

GƏNÇ BAXŞB—Sona!

GƏNÇ SONA—Baxşb, sən atamın sözlərinə baxma! Mən səni sevməji fikrimdən belə kecirmə-mişəm.

(Qoça Baxşb əlində qara çilidli bir kitab olaraq qajıdır)

QOÇA BAXŞB—Budur, Sona! Bu qara bir ki-tabdır. İstərsən, al əzyun oxu!

(Sona alıb kitaba baxır və qajtararaq)

GƏNÇ SONA—Bu, ərəb əlifbası ilə jazılmışdır. Mən oxuja bilmirəm.

QOÇA BAXŞB—Oxuja bilməzsən, cunki bu hərf-lər artıx sənə jabançыdır. Bir azdan sonra gənçli-jimiz bu qara kitabı oxuja bilsə belə, hər halda an-laja bilməyəcəkdir. Cunki oradakı həjat ona jaban-çы və xəjəli bir ujdurma kimi gerynəcəkdir. Hal-buki, burada jazylanlar bir xəjal dejil, hələ dıynən kecirdijimiz qara bir həqiqətdir. Otur, Baxşb, sən də qulax as! Mən əzym sizin ucyn bu kitabdən bir necə səhifə oxujaram. Bunları mən öz gəzymlə gər-

muşəm. Öz qulaqımla eşitmişəm, və öz əlimlə jazmışam. Mən əzbərdən də danısa bilərəm. Hər ikiniz qulaq asınız!.. Eşidirmisən Sona? Qulaq as!..

GƏNÇ SONA—Eşidirəm!..

QOÇA BAXŞY—İjirminçi əsrin ilk illəri idi. Gənç Baxşy seminarıdan Qarabağa öz kəndlərinə, öz evlərinə qayıtmış, Sonanı da burada görmüşdü. Baxşy azərbaycanlı idi, Sona erməni. O zamanlar Sona 16 yaşında idi. Sona həndyr böylü, gylımsər, gözəl, tən jerişli, şux gylışly bir qız idi. Onlar qonşu idilər.

(İşx javaş-javaş azalır. Luxarıda işx artır).

I ŞƏKİL

(Qarabağın yaşlı bir jamaçında kicik bir kənd... Nabat, həjətdə təndir ıstıynda oturub çorab toxuyur. Kylsym; əlində çorab toxuyaraq onun janyna gəlir).

KYLSYM—Aj Nabat baçy! Aj Nabat baçy! Bu jejəsi əlmış cil tojux iki gınydyr jənə də fal aparır, hec bilmirəm hara baş gətyryb gedir, dejirəm bəlkə sizin hininizə gəldi.

NABAT—Hinə bax, aj Kylsym baçy, dınyən hındən iki dənə qərib jumurta tərmişəm.

KYLSYM—Jejesi əlmış oir jerdə qaxılyb, otura bilmir.

NABAT—Ala bunlar y da apar, dınyən axşam əjirmişəm.

KYLSYM—Nə xəbər, qaxaqac dejil ki, mənim hələ əjrilmiş junum var.

NABAT—Sən allah, aj Kylsym baçy, mallar gələndə sən onlar y bir az jəmlə, mən EJVaz y jola salırm.

KYLSYM—Dana gəlib, jəmləmişəm obiriləri də fəraqət ejlərəm, sən arxajın ol, işini gər.

EJVAZ (ə l i n d ə ş e j l ə r i g i r ə r ə k)—Hə, ana, araba hazırdır, daha dajanma, xırda-mırdan y ver baxıra. Xoş gərduyk, Kylsym xala, sənin kejfın, əhvalın? Bu nədir, aj xala, indidən sacların aqar bddır, ejib dejil.

KYLSYM—Eh, dınyanın dərd-qəmindən.

EJVAZ—İmamverdi dəj ilə aran neçədir? Gərunyr sənə yaxş baxmır?

KYLSUM—Mirdəşir jusun İmamverdi dəjənlə yzunu, hec syfətini gəryəm, səhərdən jenə Allahverdi kişijə qoşulub hec bilmirəm haraja itib gedibdir.

İMAMVERDI (A l l a h v e r d i l ə g ə l i r)—Hansə çəhənnəmə getmişəm, kərəj oqlunun xarabasında qojurlar rahat oturaq, bir parca zəhərtərməz jejək, bir aj bəllik, bir aj bigar, uc aj qəş, uc aj jaz, vur-tut bir aj işləjirsən.

ALLAHVERDI—O da tövci, naloq, dinməver.

İMAMVERDI—Baş pulu, çan pulu, su pulu, kərəj uşaqə allahın sujuna da cəpəg cəkiblər ki, nə var mənimdir.

ALLAHVERDI—Nacalniqə ver, pristava ver, uradniqə ver, kəndxudaja ver, jyzbaşja ver, kəməkciyə ver, qazaqa ver, miraba ver, ver... ver... ver...

EJVAZ—Çənləz var, verməjiniz.

İMAMVERDI—Verməzsən, gənyuzy sojarlar, kəcən il aranda taxıllar jandə, mirab kərəj oqlu su buraxmadə ki, buraxmadə.

EJVAZ—Siz də səxarın qovun hamşənlə kəndən, qurtardə getdi.

ALLAHVERDI—Aj səxartdəq ha, qorx ki, onlar bizi səxartmənlər.

İMAMVERDI—Nə vəcuvə, oturmusan Bakdə, nə ycdə alaçaqın var, nə beşdə verəcəjəin, asudə mənəm ki, xəg nə darəm, əz arpa saman xəbər nə darəm.

ALLAHVERDI—Allahın altında bir beşçə jyz manat pulum olajdə, verəjdim nacalniqə, olajdım kəndxuda, sonra mən bilərdim nejlərdim.

İMAMVERDI—Mən əvvəl-əvvəl arvadə boşardım, gedərdim təzə bir arvad alardım.

KYLSUM—Kyl sənin başına, kəndxudaləx elə o jərtəx cül-cuxana jaraşır.

İMAMVERDI—Ej, ej arvad, əlini əzynə jəqəşdə, allaha and olsun vurrəm jəxaram səni jərə, səxaram qarınlən ystunə, ökələrəm səni. Rəhmətlik oqlu, Ejvaz da getdi əzynə peşə tapdı; nə var mən raboci olmuşam, bir nacalniqdən-zaddan olmadə ki, nəmalə işimiz dşəndə dşəzətsin.

EJVAZ—Mən əjər nacalniq olsajdım, əvvəl, əvvəl sizin hamşənlə divara səvkəjib gyllələrdim.

İMAMVERDI—Aha, neçə ki, divara səvkərdim, allah qojsa bizim təqsirimiz nədir?

EJVAZ—Sizin təqsiriniz, siz öz haqqənlə fikirleşmirsiniz, jyz min kəndli var, hamş jəqəşlə həərəsi bir balta qapsa, kəndxuda nədir ki, lap Niqolajın əzynu də səxarə qovarlar.

İMAMVERDI—Aj qovdun ha, qov gərym neçə qovursan da... Niqolaja İran kimi bir padşah bata bilmədi. Japon bata bilmədi, kişij bytyn dşnjadan baş xəraç alır. Dəjənək davasə dəj, qarın dəjənəjijirmi soldatə xurd-xəşil eləjim, hələ tyfəng davasə olsun, mənə bir tyfəng verin jyz soldatın qabaqnlə saxlamasam adənlə dejişdirəgəm. Kışinin top-top-xanasə var, eləsən dəmdəm halvasə də ki, qovaq, qov da.

EJVAZ—Qovarəq da, sən dur, biz qovaq..sən də tamaşa elə.

ALLAHVERDI—A kişij, bunlarda fərasət hanş, odur Aqamjanın oqlu, Bakdə gəzməjə gəlib, sunbatınə baxırsan, yucudu uc qərijə dəjməz, amma baxırsan, nacalniq qabaqında sluşij dajanır, əj-nində afser paltarə, dşmələri qəzli kimi parpar pərldajır.

IMAMVERDI—Şoşqasb da Batmanqblıncıbn şoşqasb kimi jerdən syrunyr, indi sən gəl bizimkilərə bax, biri elə odur mənimki, nə çytə varandyr nə odun jaran, sən dedin, Ejvaz dedi, olum-zulum oxudu, axbr nə oldu, nə çoraba jamaxdbr nə tumana jamax, hec it dəftərində də adb joxdur. Bari gedib mirzədən-zaddan olsajdb dərd jarb idi.

KYLSYM—A kişi nə vurmusan özyny jərə, dur bir az odun jar, təndir salaçaqam.

IMAMVERDI—Arvad, hec o bojda zarafat joxdur. O Əlinin qəzəb oqlu Əhyfəzabbas haqqb, bojnuma kəndir də salsalar əlimi aqdan qaraja vuran deşiləm, səhərdən qarblarbj ajaxdan salmbşam. Nəbat başb sənin axb hərdən bir jaxşb sajbın olur.

KYLSYM—A kişi, dur ajaqa odun jar, Ejvaz jola dşşyr. Təndir salaçaqam.

ALLAHVERDI—Kylsym başb, gedək mən jarbm, bu tənəlb oqlu tənəlb, ajaqa duran deşil.

IMAMVERDI—Ejvaz indi gedir, bəsb sən dedin Ejvaz ucyn çyçə kəsəcəjəm.

KYLSYM—Sən bir ajaqa dur, kəmişəm. Nəbat başb uşaqb evinizdə jatbrmbşam, dursa sən allah bir az syt verərsən, hə, dşş qabaqyma.

IMAMVERDI—Çanbm, Allahverdi gedir də.

ALLAHVERDI—Kylsym başb, balta hanb, mən gedim jarbm?

KYLSYM—Baltamzb Hajqanuşgildədir. Bu saat gətirəjəm.

SONA—Mən sənə deşirəm hec bir təfavuty joxdur, joxdur. Nə təfavuty var.

BAXŞB (Sona ilə gəlir)—Aqbz, hələ, erməni paraqb bir az şiş olur, tyrk paraqb bir az jastb.

SONA—Hec elə şeş joxdur.

NABAT—Sona, boqazbn tutulsun, səhərdən hanşb çəhənnəmdəsən, qardaşbn jola dşşyr, evdə tarbl-

mırsan, jeri bir az caj qoj, Imamverdi daşb caj istəjir.

SONA (Baxşbjə)—Jaxşb da, bu atamın paraqb, bu da sənin atamın paraqb, bax gər bir təfavuty var?

EJVAZ—Jenə nə var aj qbz, dil otu jemişən?

SONA—Bilirsən Ejvaz, biz gəbələk jəqmaqa getmişdik, bir gəbələk tarmşşyq, hanb nə oldu o? Budur, Baxşb deşir bu erməni paraqbna oxşajbr. Bax budur, bu atamın paraqb, bu da Imamverdi daşbn paraqb, bax gər nə təfavuty var, bu onun saqqalb, bu da bunun saqqalb, bu onun yzy, bu bunun yzy. Doqrudan mən hec fikir verməmişdim, atam illə Imamverdi daşb neçə də bir-birinə oxşajbrlar hə... hə... (Hər ikisini öpür).

BAXŞB—Jaxşb, atam, mən təslim də.

EJVAZ—Bəsb mən?

SONA—Bu da sən, (анасынъ вѣ Кылсум баşынъ өрəгəк) bu da sən, bu da sən, bu da... (Baxşbjə tərəf gedib ermək istəjir, jarbda dajanbr).

EJVAZ—Hə nə oldu, qorxdun, öp də, hə, gərunyr onu bizim hamymzdan cox istəjirsən?

SONA—Hə, bu saat mən sizin ucyn caj qojum.

IMAMVERDI—Aqbz vələdəlcymçym, o nədir tolazlamsan selbəni, gedib deşib Hajqanuşun danasbn gözynə, o da gəlmişdi Allahverdi kişinin ystynə, davaja, itdən ötyrdym getdi.

SONA—Çanb sşşşş, buraxmasbn danasbn, evimizin janında Baxşb ucyn qərənfil şitili əkmışəm, gəlib hamşşşbjə icjib.

ALLAHVERDI—Daha neşlijək, kəndxuda arvadbr. Deşir xandan gələn nəkəjəm, dinnə dişlərini təkəjəm.

SONA—Çəhənnəmə ki, kəndxudadı, buraxma-
sın danasın.

KYLSYM—A kişi, sənə demirəm düş qabaqta?

IMAMVERDI—Syr görək; deşir iş ki, düşdy ar-
vada, olən gynyuny sal jada

ALLAHVERDI—Naqqallıx eləmə, jeri gerym
(Allahverdi, Imamverdi, Kyslym
gedirlər).

EJVAZ—Hə, Baxş, mən daha getdim.

BAXŞB—Ejvaz, bəs sən nə tez gedirsən?

EJVAZ—Baxş, qulax as, məni burada axtar-
lar, getməsəm tutaçaqlar, gətirdijim kaqızlardan bir
necəsi tutulmuşdur.

BAXŞB—Nədən bilirsən?

EJVAZ—Mən doqru jerdən bilmişəm, indi nə de-
jirsən, mən səni öz dəstəməzə jazdırəm ja jox?

BAXŞB—Jox Ejvaz, bu cox bəyik məsələdir.
Mən hələ bir qərarə gələ bilmirəm.

EJVAZ—Jaxş, bəs bu sojulun, susuz, torpaxsız
qalan kəndlilər, bəs hejvan kimi işləjib aç qalan, əzi-
lən işçilər, mən hələ işsizləri demirəm, bunlar səni
düşündürmyr? Vuruşmaq lazımdır.

BAXŞB—Jox, jox, mən qan sevmirəm, o doq-
rudur ki, kəndlilər sojulur, o doqrudur ki, atam hej-
van kimi işləjir və bir cuxa almaq onun ucun bir
həjat idealı olmuşdur, o doqrudur ki, işçilərin gyny
aqrıdır, varlılar daha jaxş dolanırlar, lakin qan,
insan qanı, mən dunjada adna insan qanı təkylə
biləcəkdir bir ideal tanıyıram.

SONA (gəli) —Saj hazırdır.

EJVAZ—Aj saq ol başım! Baxş, mən öz ba-
şım sənə tapşırıram, başına bir şey gəlsə, sən
ona kömək ol. Sona, Baxşja jaxş bax, dyz oq-
landır, sən ondan ayrılm.

BAXŞB—Mən Sonanı səndən az istəmirəm.

ARAM (qacaraq gəlir)—Ada, ada
Ejvaz, qac, gəldilər.

BAXŞB—Kim?

ARAM—Eh, mən nə bilim kim, deşir evi axtara-
caqlar.

EJVAZ—Baxş, sən bunlar gizlət (çibin-
dən bir dəstə kaqız çıxarıb
Baxşja verir).

(Juxarıda işx səny; aşağıda tərəf javaş-javaş işxlanı)

QOÇA BAXŞB—Onlar qonşu idilər. İki kılıfət,
biri azərbajcanlı idi, biri erməni, lakin onların ja-
şajış bir idi, işləri bir, goryşləri bir, dərdləri bir,
sevinçləri bir, diləkləri bir, əməkləri bir idi. Uşax-
lar bir evdə bəyujy, malları bir jerdə otlayırdı.
Tojuxları bir hində jumurtlayırdı...

II ŞƏKİL

(Bakıda general-qubernatorun qabineti).

QUBERNATOR (sini rli)—Bu neçə olur ki, altı mə'dən birdən zabastovqaja başlajıb, qabağçadan sizin xəbəriniz olmajıb, çənab qradanacalniq?

QRADANACALNIQ—Lakin, onların tələbləri iqtisadidir, general həzrətləri!

QUBERNATOR—Sizin düşüncəniz çox səthidir, general, səjasət də qarın davasındır, bu tələblər bir pərdədir, onlar Rusiyanın xətt taçına qarşı ixtilal törətmək istəyirlər.

QRADANACALNIQ—Onlar buna çəsarət etməzlər.

QUBERNATOR—Əlbəttə, siz bujursanız etməzlər, Rusiyanın bytun səhərlərindəki ixtilalları sizin üçün kafi sybut deyildir, əlkə jeni myharibədən səhmş, ordu pozulmuşdur, bytun mə'dənlər işi atıb ixtilala qoşulsalar, qabaqların kim saxlaja bilər? Bu saat bytun polis səfərbərlijə alınmalı, jəqəncaxlar daqılmalı və zabastovqacılardan bir nəfərinin ajaq jerdə qalan mə'dənlərə toxuna bilməməlidir (telefon zəng vurur). Allo, kimdir? Polismejster? Əsdirəm, hə, Şibajev mə'dənlərinə tərəf axşmaq istəyirlər? Bu saat axın saxlanmalıdır, neçə, qərməz baxax, əsdirmissiniz, çənab general? Artıx mən sizi saxlamıram, bujura bilərsiniz!

QRADANACALNIQ—Mən, general həzrətləri, hərəkətin bu qədər də genişlənməçəjini gözlemirdim.

QUBERNATOR—Cox təəssyf, çox təəssyf general (telefon zəng vurur). Allo, neçə? Şibajevçilər də onlara qoşuldular. Siz bir baş mənimlə danşınız, pulemjotlar dyzynyız, Nobel bərk qorujunuz, mən bu saat qarnizonla danşsaram. Neçə? Nobel də işi atmışdır? Tfu... kəpəj oqlanlar, gediniz general, əmrimi gözləjiniz.

QRADANACALNIQ—General həzrətləri!

QUBERNATOR—General, mən sizi saxlamıram (qradanacalniq gedir, telefon zəng vurur). Allo, silahlıdır? Dəstənin başında kim durur? Ejavaz Əsrizan? Bu saat dustax ətmək mümkyn dejil? Bu saat sizi gözləjirəm, polqovniq (telefonu sərgər və maki-nəsi qadına myraçiet edir). Harasın oxuja bilmirsiniz?.. nəzərətinin diqqətinə ərz edirəm ki, burada qorxu iki çəbhədir, biri işçilərin revoljusion təşkilatlar, biri də juxarda gətərdijim kimi jerli burzuazianın və millətci zjaləların muxtarijət hərəkəti, bu hərəkətin hər ikisi əlahəzrət imperatorun hakimijətinə qarşıdır. Bu nəqtə, myvəqqəti də olsa, hər iki quvvəti birləşdirir. Ordu pozqundur, vəzijətdən səxəçəq təkçə bir jol, jerli tatarlarla erməniləri milli vuruşa atmaq və beləliklə revoljusion hərəkət ikinji plana səkməkdir. Burada ermənilər ən ixtilalçı millətdirlər, bunlar aradan səxarsa, obirilərin də quvvəti sarsılmış olur, tyrk və erməni burzuaziası arasında vuruşdurucu nəqtələr vardır.

POLISMEJSTER (həjəçanla icəri atılır)—General həzrətləri!

QUBERNATOR—Polqovniq, hacandan bəri, bildirməmiş icəri girməli qərməmissiniz?

POLISMEJSTER—Бақбслајънъз, general həz-rətləri! lakin... (P o l i s m e j s t e r q u - b e r n a t o r a i ş a r ə e d i r k i , m a k i - n ə c i q a d ь n ь n j a n ь n d a d a n ы ş - m a q o l m a z) .

QUBERNATOR (m a k i n ə c i q a d ь - n a)—Siz gedə bilərsiniz.

POLISMEJSTER—General həzrətləri, ixtilalçılar qьrмъзъ bajraxla irəli axъsьr və bytyn mə'dənləri ələ almaqda calъsьrlar.

QUBERNATOR—Dedim ki, qabaxlarъ saxlanmalъdьr.

POLISMEJSTER—Mьmkyn dejil, general həzrətləri, onlar silahlъdьrlar.

QUBERNATOR—Silahlъdьrlar?

POLISMEJSTER—Mьqavimət gəstərirlər, general həzrətləri, bytyn izdiham: «Jox olsun Romanovlar» dejə baqьrьr.

QUBERNATOR—Jox olsun Romanovlar? (t e l e f o n u a l ь r) . Qarnizon!

POLISMEJSTER—General həzrətləri, aldъqьmъz xəbərlərə gərə qarnizon da bir o qədər e'tibarlı dejidir. Mən vaqtъnda general Davidova bildirmişəm.

QUBERNATOR—Qarnizon? Allo, kimdir? Polis-mejster, buradadьr, jandьrdьlar, kim? Mantaşovun ikinci mə'dənini, kim? Kim dejirəm sizə? İşçilər... hansьnъ, aj zəhirmarə qalasan? Polqovniq, bytyn quyvətinizi mə'dənlərə, bu saat, bu saat qazaqlarъ gəndərmək lazьmdьr (P o l q o v n i q g e t - m ə k i s t ə j i r) . Polqovniq, patronu əsirgəmə-jiniz (s ə h n ə a r d ь n d a n n y m a j i ş c i - l ə r i n k e c d i j i g ə r y n y r) . Bu nədir?

İŞÇİLƏR—Jox olsun Romanovlar! Jaşasъn azadlъx!

QUBERNATOR—Polqovniq, bu nədir?

POLISMEJSTER—Qijamdьr, general həzrətləri!

QUBERNATOR—Bu qijam dejil, bu revoljusi-jadьr.

I Ş B X S Ə N Y R .

III ŞƏKİL

(Qarabaqda Baxşyğilin kəndi).

OXUJAN—Tut aqaşy bojunça,
Tut jemədim dojunça,
Ягъ хəlvət gərmədim,
Даньшмадым доjunça.

HAMB —Aj kəmərim, kəmərim,
Aj kəmərim, kəmərim,

OXUJAN—Araz ystə, buz ystə,
Kabab janar kəz ystə,
Qoş mənə öldürsynlər
Bir ala göz qız ystə.

HAMB —Aj kəmərim, kəmərim,
Aj kəmərim, kəmərim,

(Allahverdi və Imamverdi gəlirlər)

ARAM—Oho, Allahverdi dəj ilə Imamverdi dəj gəldi.

MURAD—Cəkin onlar ortağa, bir qajtaq vursunlar.

HAMB—Сьхьн ортага! Ойнасьнлар, ойнасьнлар.

ALLAHVERDI—Oйнамақ elə bir mənə jaraşыр,
bir də Imamverdijə.

ARAM—Jaraşар, jaraşар,

HAMB—Jaraşар, jaraşар, сальн ойнасьнлар, jaraşар, jaraşар.

ALLAHVERDI—Aram, dejirlər Bakьda məqsuşlux var?

ARAM—Eşitmisəm, ançax jaxşь bilmirəm, Ejvazdan bir xəbər joxdur?

ALLAHVERDI—Нес каqьз да jазмьг, bilmirəm jenə başьnda nə bəla var?

MURAD—Nə oldu, bəs cəkin qoçalarь ortağa.

HAMB—Cəkin qoçalarь ortağa, qajtaqь, qajtaqь, qajtaqь ойнасьнлар, ойнасьнлар.

ALLAHVERDI—Bizim işlərimiz hələ zurna-balabansьz da оjundur da, bildirki төvçinin altьndan сьха bilmirdik, indi də dinnəvər gəlib.

MURAD—A kişi, cəhənnəmə, kasььn işi allaha qalьb, hamь neçə, biz də elə.

ARAM—Başlajьn gərək... başlajьn gərək.

IMAMVERDI—Jaxşь, bəs siz eşitməmişiniz ki-a, dəvə ойнаjanda qar jaqар? (h a m ь g y l y r).

ARAM—Qar jaqьsn da... kimi qorxudursan, gilaьь dejilik ki, islanaq. Aj uşax, başlajьn!

MURAD—Aj uşax, əl salьn!

OXUJAN—Qarabaqьn daqlarьnda qar gərək olsun.

HAMB—Qar gərək, qar gərək olsun.

OXUJAN—Budaqьnda hejva olsun, nar gərək olsun.

HAMB—Nar gərək, nar gərək olsun.

OXUJAN—İcənlərin məclisində şarab cox olsun.

HAMB—Cox şarab, şarab cox olsun.

OXUJAN—Sevənlərin məclisində jar gərək olsun.

HAMB—Jar gərək, jar gərək olsun.

Jar gərək, jar gərək olsun.

(Hamь ajaqа qalьr. Aram, Imamverdi, Allahverdi ойнаьrlar, Imamverdi jьхьльr).

IMAMVERDI—Əl cək, aj Aram, başım gicəldi,
qoş usta Muqan bir-iki aqız desin, ruhumuz təzə-
lənsin.

ARAM (S o n a g ə l i r k ə n)—Odur-ej,
Sona gəlir, sallana, sallana.

HAMB—Ohe, Sonə gəldi, Sonə gəldi.

MURAD—Lap vaqtında gəlib, usta bir cal Sonə
öz rəjənlə ojnəsən.

HAMB—Ojna Sonə, şədrəq cal.

ARAM—Cal kəndimizin Sonəsə ojnəsən.

MURAD—Cal Qarabaqın Sonəsə ojnəsən.

SONA—Mən ki, ojna bilmirəm.

ALLAHVERDI—Səhərdən axşamədək evi sypu-
rə-sypurə də ojnəjərsən ki.

ARAM—Bilirsən, bilirsən, usta başla gəryəm. Son-
ra da Baxşə ojnəjaçaq (S o n a o j n a m a q
i s t ə j i r , b a ç a r m ы r).

SONA—Mən bu hava ilə ojna bilmirəm.

ARAM—Nə hava istəjirsən, de toxuşdursun da.

SONA—Ađь... ej... ađь, belə qabaqça oxujurlar-
ej, axıg da gəlir, dam, darəm, darəm, Baxşə onun
ađь nədir, onda, qoşun elə Baxşə calsən da, o bu
havənlə jaxşə bilir.

ARAM—Hə nejlək, daha jaxşə, halvacsə qəz, da-
ha şirin (h a m ы g y l y r), onsuz da usta
Sumbat jorulub, di başla Baxşə, rəjənlə sonra oj-
nərsən.. (B a x ş ы c a l ы r , b i r n ə f ə r
o x u j u r .).

OXUJAN—Azad bir quşdum,
Juvamdan uşdum,
Bir baqə dşdum
Bu gənç jəşməda.

HAMB —Bir baqə dşdum.
Bu gənç jəşməda.

OXUJAN—Bir ovcu gərdu,
Kəksymdən vurdu,
Torpaqə dşdum
Bu gənç jəşməda.

HAMB —Torpaqə dşdum,
Bu gənç jəşməda.

HAJQAZ (h a m ы o j n a j ы r k ə n)—Hat-
sa... hatsa... hatsa... hatsa... (o j n a j a r a q
S o n a n ы n b e l i n d ə n t u t m a q i s t ə -
j i r , S o n a d a j a n ы b a r a d a n c ы x -
m a q i s t ə j i r). Ojna..

SONA—Mən ojnamaq istəmirəm, mən jorulmu-
şam.

HAJQAZ—Ojna dejirəm sənə, xahiş edirəm.

SONA—Mən jorulmuşam.

HAJQAZ—Ojna dejirəm sənə, kərəj oqlunun
qəz.

ARAM—Javaş adə-ej... nə qajəjərsən, qəznlə əli-
ni şəndərməşdənlə ki.

HAJQAZ—Cəhənnəm ol, it oqlu, vuraram gə-
zün partlar.

MURAD—Çənlə dava lazım dejil ki, qəznlə əli-
ni necin şəndərmərsən.

HAJQAZ—Mənə Hajqaz Aqamjan dejərlər, by-
tyn Bak məne baxır, şəndərgaram, gəzünüzy də cə-
xararam, cəkil dejirəm sənə.

BAXŞƏ—Aj çənlə, başənlə dənüm, jaxşə dejil
axə...

HAJQAZ—Cəkil dejirəm sənə, mən afserəm, af-
serin səzünün üstündən səz ola bilməz.

ARAM—Ada nə havalanmışsan, cəhənnəmə ki,
afserən, afser olmaq ucun hələ gərək qəznlə əlini
şəndərsən.

HAJQAZ—Şəndərgaram, gəzünü də cəxararam.

ARAM—Qьзып əlini burax dejirəm sənə, kərəj oqlu, gəzyny də sьxaragam, bəbəjini də.

HAJQAZ—Mənim gəzyny, afser Aqamjanьn gəzyny, kərəj oqlanlaғь, al (A r a m a b i r s i l l ə v u r u r), jaxşьdьr.

IMAMVERDI—Sən ələsən, məxluq dejir qəj şə-ləni gəl savaşaq-ha...

ALLAHVERDI—A balam, sənə ki, dolaşan joxdur.

BAXŞB—Sənin səbəbsiz kişini vurmaqda ixtijarьn joxdur.

HAJQAZ—Mən afserəm, adamьn atasьnь jandьraram, mənim hər şeyə ixtijarьm var.

ARAM—Kimin adə.. mən dedim daha şuluxlux olmasьn, indi ki, belə oldu al... al... (o n u s i l l ə i l ə v u r u r).

HAJQAZ—Məni?.. afser Aqamjanь, afserin təhqir ləkəsini ançax qan juvar (t a r a n ç a c ə k m ə k i s t ə j i r, B a x ş ь o n u m ə h k ə m t u t u r).

BAXŞB—Aj çanьm. burada bir şey joxdur ki, sən onu vurmusan. o da səni, qurtardь getdi də, daha burada top tyfəng lazьm dejil ki, buraja çanьn nə dəxli var...

HAJQAZ—Burax, burax əlimi.

MURAD—Çanьm keflidir, bir kəndir gətirin sərijin əl-ajaqьnь.

HAJQAZ—Mənim əl-ajaqьmь, mən Bakьdan gəlmişəm, adamьn atasьnь jandьraram, burax məni kərəj oqlu!

ARAM—Xox, Bakьdan gəlmişəm, Bakьdan gəlmək ucun qorxaq səndən? (B u h a l d a f i t c a l ь n ь r, k ə m ə k c i o r t a j a j y j y r u r).

KƏMƏKCI—Adə, kimdir o qalmaql salan? Sərijin əl-ajaqьnь, syrujyn onu bəri... nə olubdur?

BAXŞB—Çanьm bir şey joxdur, biz hələ burada calьb ojnajьrdьq, bu oqlan gəldi çənçəl sьxardь.

KƏMƏKCI—Mən onun atasьnь jandьraram (H a j q a z ь t a n ь j ь r), Hajqaz Aqamjan (o s a a t v ə z i j ə t i d ə j i ş i r)! Hejvan uşaqь hejvan, korsunuz, gərmysynuz kim ilə dənьşьrьnьz?..

BAXŞB—Çanьm biz hec dənьşьrdьq ki, (B a x ş ь d a n ь ş d ь q ç a k ə m ə k c i f i t c a l ь b k ə l m ə b a ş ь o n u s a x l a j ь r).

HAJQAZ—Məni təhqir edənin atasьnь jandьraram.

KƏMƏKCI—Bu saat damlaram, siz sakit olun. Kimdir onu təhqir edən?

HAJQAZ—Biri budur (A r a m ь g ə s t ə r i r).

KƏMƏKCI—Adə hejvan oqlu, korsan, dьş qabaqьma, dьş qabaqьma, dьş qabaqьma.

HAJQAZ—Biri də odur (B a x ş ь n ь g ə s t ə r i r).

KƏMƏKCI—Jeri gərym, jeri gərym.

MURAD—Çanьm onlarda ki, bir təqsir joxdur.

KƏMƏKCI—(F i t c a l ь b s a k i t e d i r).

HAMB—Aj başьna dənyum, onlaғьn nə təqsiri var?

KƏMƏKCI—Kəs... kəs... kəs... kəs... kəs...

I Ş ь X S Ə N Y R.

IV ŞƏKİL

Qubernatorun evində
(Polismejster və qubernator oturublar).

POLISMEJSTER—Bu saat bytyn divarlara kaqыз жарьşдыртмыьлар, bytyn işçilər birgə сьхьша və qazamatь daqьдыб joldaьларнь qurtarmaqа сальşьrlar.

QUBERNATOR—Polqovniq, bu saat hərəkatı idarə edən kimdir?

POLISMEJSTER—Bəlli dejildir, general həzrət-ləri, danьşanlar, Eјvaz Əsriјan, Volodin, Сору Məmməddir.

QUBERNATOR—Internasional! Hi... hi... Daqьtmaq lazьmdьr.

POLISMEJSTER—Adamlarьмыз onlarьn araşьnda işləjirlər, ançax onlar cox ehtijatlьдыrlar.

QUBERNATOR—Polqovniq, bəјyk bir hədisə hazьrlanьr və ona qəti hərəkatla çavab verilməlidir, hərəşejin aqasь qandьr, insan qan jьqьdьrçə çəşar, qan verdikçə susar, əmirimə qulax asьnyz, gəliniz ardьmçə polqovniq (j a n o t a q a g e d i r l ə r).

(Əmirəslan, Bahadьrbəј, Aqajar əlində bir dəstə gyl icəri gırlər, qulluxcu gylləri almaq istəјir).

ƏMİRƏSLAN—Dajan, dajan, dəјmə, basьrçə dьşər, bilməzlər kimdəndir, ala hələlik bu gəј əs-

ginasь verim dəmyvə, сьхanda jənə də 'verərəm. A gedə, Aqajar, qoj onu buraja, javas, əkyz oqlu əkyz, əzdin ki, gər gylləri nə gynə salды! Hə di jeri get, uşaxlara de tində gəzləsinlər... Adə, dajı bir jerdə kutlaşmasьnlar, bir-bir, iki-bir dajansьnlar, hə, Bahadьrbəј, gedək icəri.

BAHADЬRBƏJ—Dajаныьыз, dajаныьыз, kərbəla-ji, bildirişsiz getmək olmaz, qьz getdi xəbər versin, şimdichə ev jejəsi ozy gəlib bizi burada qarşьlar.

ƏMİRƏSLAN—A kişi, eјbi joxdur, öz itimizdir.

BAHADЬR—Ançax kərbəlaјi, sizin tutduqunuz pozision bizim səјasətimizi xələldar edə bilər, cunki bizim pozisionumuz myvəqqəti də olsa revoljusija hərəkatından istifadə ilə öz muxtarjət məsələmizi irəli syrməkdir.

ƏMİRƏSLAN—Ada, əј Bahadьrbəј, nə ycun başa dьşmyrsən, belə aqьzнь piјləmişəm eј, başa dьşyrsən jox, vəј atonla sənin, raboci nədir, zad nədir, bunlar hamьşь badalaxdьr, belə işin icində iş var, belə əsl iş mə'dənlərdədir eј.

BAHADЬR—Nə olarsa-olsun, şimdiki halda hərəkatı-inqilabijəјə myqavimat gəstərmək səјasəti-millijəmizin mənəfeinə dejildir, bu bizim pozisionumuzu paralizə edə bilir, bugyn islam millətinin tərəqqi və təalisi...

ƏMİRƏSLAN—Atana nə'lət myşgyrly Məmməd, aјьnyн zorbasьнь burada qojub, daqlarь aјь ycun gəzir, adə belə mənə gomyrnat xəlvətdə rьсьldajьb eј, daha aqьzьndan сьхarma... belə iş aјьr çyrdyr, sən bilmirsən eј.

MARIJA TIMOFEJEVNA (g ə l i r)—Aha Əmirəslanbəј, mən sizi coxdan gəzləјirdim, mən sizi bu qədər sevirəm, dьşynyrdym ki, doqulduqum gyndə birinçi siz gəlersiniz.

ƏMİRƏSLAN (bir dəstə gyl verir)—
Marija Tumannifejnən, bu nə xəçələtlıkdir sən bizə
verirsən? Adə Bahadırbəj sən jaxşə danşərsən,
guruldad beş-altə kəlmə...

BAHADƏR—Məhtərəm... qrafinja həzrətləri!

ƏMİRƏSLAN—Adə qrafinkə nədir, Bahadırbəj
adənlə de, adənlə dejdəndə xoşu gəlir.

BAHADƏR—Adənlə unutmuşam.

ƏMİRƏSLAN—Marija Tumannifejnən.

BAHADƏR—Marija... məhtərəm qrafinja həzrət-
ləri!

ƏMİRƏSLAN—Kyt oqlu kyt, jənə başladə qra-
finkə həzrətləri. Jox, bir abgərdən həzrətləri!

BAHADƏR—Ханьм əfəndi, sizin bugynky jəvmi-
aliniz biz mysəlmanlar ucyn bəjyk bir səadət-dir, bi-
zim iqbəl və səadəti-millijəmiz...

ƏMİRƏSLAN—Bujur aqa, indi də zolladə milli-
jəni ortaja. Adə, sən jənə o millijəni toxuşdurma
ortalıqə ej, sən gyllərdən danşə ej, dejlən Əmir-
əslanbəj Mərdəkəndan gətirtirib.

BAHADƏR—Biz səadət və asajışi-millijəmiz
ucyn.

ƏMİRƏSLAN—Jənə zolladə millijəni, adə bir
belə dajan, ханьм, bu gyllər bu saat Mərdəkəndan
gətirilmişdir, elə bu saat dərilmişdir,—hara qojaq
bu zəhirmarlarə, it qəzənlə gycy də catmajaçaq.

BAHADƏR—Veriniz mən masa yzərinə buraxa-
jəm.

ƏMİRƏSLAN—Burax gərək də, bu da bir çyt
şərqədə, Bahadırbəj, sən jaxşə danşərsən, kec
guruldad bir-iki kəlmə, de ki, elə dynən Niznidən
gəlib.

BAHADƏR—Məhtərəm qrafinja həzrətləri!

ƏMİRƏSLAN—Başəna dənyum qrafinkə çəhən-
nəmə, jənə o millijəni salmajasan ortalıqə.

MARIJA (şərqədalara baxaraq)—Oho.
eləqən de pari.¹

ƏMİRƏSLAN—Bahadırbəj, nə dedi o?

BAHADƏR—Firəngçə dejir.—Məhtərəm qrafinja
həzrətləri!

ƏMİRƏSLAN—Nə dejir?

BAHADƏR—Mən nə bilim nə dejir axş? Məht-
ərəm qrafinja həzrətləri, biz bu kycyçyk hədijəji
təqdim etməklə.

ƏMİRƏSLAN—Dejlən Əmirəslan gətirtirib.

BAHADƏR—Biz bu kycyçyk hədijəji təqdim et-
məklə tərəqqi və təaliji-millijəmizin əlahəzrət im-
peratorun səjəji-ədələtində...

ƏMİRƏSLAN—Aj atam, bu bu geçə zəhirmar
millijədən əl cəkməjəcək, adə bir belə kec, Marija
Tumannifejnən, bunlar xalis briljantdə, hələ dynən
Məkarəndə² gəlibdir.

MARIJA—Cox saq olunuz, bunlar cox gözəldir.

ƏMİRƏSLAN—Bunlar başqa şeydir, əntiqə şey-
dir, qaranlıxdə işəx salər.

MARIJA—Siz həmişə bir syrpriz³ dyzəldirsiniz.

ƏMİRƏSLAN—Sypuryz, haranə sypuryz, adə
bəlkə dejir tozunə təmizləjin.—Marija Tumannifej-
nən, silmişəm tər-təmizdir, sən bir lampanə səndyr.
qaranlıxdə bax.

MARIJA—Bu saat.

ƏMİRƏSLAN—Adə, Bahadırbəj, sən ərinin ja-
nında şərqədalardan balaça səhbət sal, joxsa kərəj
qəzə şərqəlarə kəfə gedər, əri bilməz.

MARIJA (lampalargə səndyrərk)—
bunlar bugyn aldəqəm şeylərin hamşəndan gözəldir.

¹ Paris zijnətt.

² Revoljusijadan əvvəl Nizni Novqorod şəhərində acylan
geniş jarmarqaja işarədir.

³ Syrpriz—gəzlənilmədən təqdim edilən jaxşə bir şey.

QUBERNATOR (g ə l i r)—Bu nədir, bu lampalарь kim səndürmüsyür, kim var burada?

ƏMİRƏSLAN—Mənəm Tixumjerisuic.

MARIJA—Tişа, bir gör Əmirəslanbəј mənim ucyn neçə şeylər gətirmişdir.

QUBERNATOR—Aha, Əmirəslanbəј... düşynmək olur ki, siz burada lampalарь səndüryb mənim arvadymla eşqbazlyqа başlamyşsynыз.

ƏMİRƏSLAN—Allah eləməsin, Tixumjerisuic o da mənim anam, başım, elə şeylərdən arxajьn ol, kyrdyn nəјi olsa, oqurluqu olmaz.

QUBERNATOR—Kyrdləri mən сох sevirəm, ijd tajfаdьrlar, onlar olmasajьdь, Tyrkijə: bu ermənilərlə başara bilməzdi.

ƏMİRƏSLAN—Gərmürsən, kərəј uşaqь gəmidə oturub gəmicici ilə savaşьrlar, bytyn mysəlmanlaryn əkin jərlərini saldььrlar öz adlaryna, nə var ki, xəzinədən icarə eləmişik.

QUBERNATOR—Jaman millətdirlər, ахьr, o gyn mən onlara асьх dedim. Dedim siz Tyrkijədə dəјylymyşsynuz, indi əvəzini buradakь mysəlmanlardan almaq istəјirsiniz.

BAHADЬR—General həzrətləri, biz hər halda əlahəzrət imperatorun sadiq təb'ələri və bəјyк...

ƏMİRƏSLAN—Вахма... ermənilər burada bir qələt eləјə bilməzlər, paraqьmь gətyryb bir haj deјərəm, beş yuz adam ахar bura, torpaxlarynь torba ilə daşьtdьraram, аnçах Tyrkijə ilə ədavətləri var, bizə nə, Tyrkijə bir padşahdьr öz jərində, eşşəјə guçь catmьr palanь nə ucyn dəјyrlər?

QUBERNATOR—Dəјə bilməzlər, nə qədər mən saqam, mysəlmanlaryn başьndan bir tyk belə əskik olmaz.

MARIJA—Tişа, gedək obiri otaqа, qonaxlaryn jанына, Əmirəslanbəј, buјurunuz!

QUBERNATOR—Marija Timofejevna, siz mənəј bir geçə də olsa öz dostlarymla doјunçа səhbət etməјə qoјmursunuz.

BAHADЬR—Minnətdarьz, general həzrətləri!

QUBERNATOR—Bahadьrbəј, rəsmi nəvazişi buraхьnьz, mənim adьm Tixon Jeriseјicdir. Mən bu geçə öz dostlarymla dostçasьna danьşmaq və dinçəlmək istəјirəm.

MARIJA—Jox, jox, Tişа, elə iş joxdur, bu geçə Əmirəslanbəј məndən ајьrlamaјаçаqdьr, o mənəј sənəјn bytyn dostlaryndan сох istəјir və bu geçə də sənəјn jанына deјil, mənəјm jанына gəlməşdir.

QUBERNATOR—Marija Timofejevna, nə deјirsiniz, mən bu saat onu sizin əlinizdən аьm?

MARIJA—O mənəјm dostumdur, bах sənəјn ucyn hec bir şey gətirməmiş, amma mənəјm ucyn parlajаn daşlar gətirmişdir.

QUBERNATOR—Сох da o mənəј jada salmamьşdьr, mən ki, onun ucyn hazьrlamьşam, öyü də elə syrpriz hazьrlamьşam ki, sənəјn daşlaryn onun jанында o saat parьlyсьnь itirər, öyü də bir baş əlahəzrət imperatordan, durunuz, bu saat gətirim.

MARIJA—Tişа, onda bir jerdə gedək, hər nədir—sə mən Əmirəslanbəјə öz əlimlə verəçəјəm.

QUBERNATOR—Aha, sən istəјirsən əvəzini jəne də sənə versin?

ƏMİRƏSLAN—Sən ölməјəsən, Tixumjerisuic bu çаныm əlsyn hər ikinizin borçу məndə.

QUBERNATOR—Jахсь, gedək (g ə d i r l ə r).

ƏMİRƏSLAN—Bahadьrbəј, sən ələsən, arvad deјil, paroxoddur, paroxod, anam-başьm olsun, сох əhvally арvadьr.

BAHADЬR—Kişi öyü də bir insan kimi pək mehriban adamdьr.

ƏMİRƏSLAN—Oho, özünə söz joxdur, çanlara lajq oqlandı. Adə, Bahadırbəj, bu xylta nədir salmışan mənim bojnuma, ac bunu, dədəm-babam xylta salmışdı (bojnunda ky qraxmally jaxalby və qalstucu asma q istəjjir).

BAHADYR—Kərbəlaji, jaxşy dejil, jaramaz.

ƏMİRƏSLAN—Ac adə (Bahadyr Əmirəslanby qalstucunu asyr). Amma gəlsin, belə oqlan zad olmaz. Sənə də hej dejirəm bu kərəj uşaqny adny de, sən də elə başlamışan qrafinkə belə gəldi, axy ozy mənə dejib, axynda gərdyn ki, kişi ozy dedi ki, mənə Tixumjerisuc de, arvady da (Marija Tumannifejnən).

BAHADYR—Kərbəlaji, o təzədə ki, siz bujururunuz, o sajax demək olmazdy.

ƏMİRƏSLAN—Eh, necin olmajr ej, bəs bu necə ildə nə oxumuşsan, tuman dejə bilmirsən, lifə dejə bilmirsən, qat bir-birinə olsun tumannifejnən də... ançax jaxşy ki, kişi ozy gəlib syrqalary gərdy. Kərəj qyzy daji kafə gedə bilməz.

BAHADYR—Siz gərdynuz, mən onlardan da öz mənafey-millijəmy ucyn istifadəjə calyşyrdym. Ummijətlə milli mənafə pozisionumuzun ilk plannda olmalıdyr.

ƏMİRƏSLAN—Ondan hər nə asly olsa mənə gər. Bu saat kimi dejirsən 24 saatda Qafqazdan syxartdyrm, on il qətriz, dalb psiljan...¹

MARIJA (səhnə arxasnda n)—Bizə sampanski veriniz!

BAHADYR—Kərbəlaji, kərbəlaji, bojnunuz asxydyr (qalstucu baqlajyr, Marija v qubernator gəlir).

¹ Car zamannda bəzi myqəssirləri qatorqa çəzasyndən sonra həmişəlik syrgyn edirdilər, rusça buna «годеennie dejirlər, «psiljan» bu sözün pozulmuşudur.

QUBERNATOR—Əmirəslan, gəyrtsynuz, jenə də məni aldatdy.

MARIJA—Əmirəslanbəj, doqrudan da bəjyk iş imiş, təbrik etmək lazımdyr! Јаханьзы бəri gətiriniz (medaly dəşynə taxyr).

QUBERNATOR—Ançax, kaqyzyby özüm verəçəjm. Əlahəzrət imperator öz sadıq təb'ələri olan mysəlmanlara qarşy bəjyk bir iltifat bəslədijini və ajrəlxda sizə, sədaqətinizə qarşy ali nişan iltifat etdijini bildirir. Bujurunuz, bu da fərmani-hymajunun surəti.

MARIJA—Tişə, gər nə gözəl jaraşyr? Şirnişi sizdə.

ƏMİRƏSLAN—Bahadırbəj, mənim dilim söz tutmur, başyna dənyəm sən mənim tərəfimdən bir necə kəlmə danbş.

BAHADYR—General həzrətləri, əlahəzrət imperatorun biz tyrklərə qarşy...

ƏMİRƏSLAN—Adə, sən də bu tyrk nədir, ystydən goraşyrsan, sonra o da elə bilsin başqa söz dejirsən.

BAHADYR—Əlahəzrət imperatorun biz Qafqazya tyrk-tatarlarəna bu qədər bəjyk iltifat ilə inajəti-ıqbalı millijəmyzin...

ƏMİRƏSLAN—Jenə də saldy bu zəhirmar millijəni ortaləya. Adə, bir bələ kec! Marija Tumannifejnən, padşah mənə bəjyk xəçələt verib, bu midaly əvəzinə sabah sizin barmaqnyza şəhərimizin ən bəjyk briljantny taxaçaqam. Tixumjerisuc, mən tavan altında qalan dejiləm, inşallah sizin də xəçələtinizdən syxaram, daji baqyşlajny, mən o ibarətlə danbşa bilmirəm.

MARIJA—Mənçə siz çox gözəl danışmışsınız, həmişə qısa və ağıllı. Jaxş, aqalar, qonaxlara baş çəkmək lazımdır. Sizi də orada gözləyirəm.

ƏMİRƏSLAN—Tixumjerisuic, padşaha jaz ki, biz Qafqaz müsəlmanları, çanla, başla padşaha qullux etməyə hazırdıq, padşahımız ucun gyldən aqır bir söz deyinən çəhəngini çyaram, bujurux ondan qullux bizdən, hər nə lazımlı olsa, sən parax elə, dajı dalsı ilə işin joxdur.

QUBERNATOR—Lazımdır, lazımdır, Əmirəslanbəj, işlə göstərmək lazımdır. Ermənilər calırlar, padşaha azb on kaqız göndərmişlər, siz birini də göndərməmişsiniz.

ƏMİRƏSLAN—Aj kərəj uşaq, mən bilərəm onların aqız-burunları ovulmasa dinç oturmazlar.

QUBERNATOR—Jox dostlar, elə iş olmaz, bu ermənilərlə mımkyu qədər ehtijatlı olmaq lazımdır, onsuz da onlar aranı qarğıdırmaq ucun bəhanə axtarırlar, onlar ançax bizdən çəkinirlər, joxsa dinç oturmazlar.

ƏMİRƏSLAN—Oturmasınlar da, bu xaldən məjər əli joxdur, zənənə hamamdır məjər, hər kəs öz bildijini eləsin?

BAHADİR—Lakin, general həzrətləri, ermənilərin bu kimi fikirləri olduqu nədən gorylə bilər?

QUBERNATOR—Nədən, Bahadırbəj, xahiş edirəm belə şeyləri məndən soruşmasınız, doqrudur, mən sizinlə dostam, ançax vəzifəm belədir ki, hər şeyi acıb deyə bilmərəm. Nədən? Hər şeydən. Siz bilən mə'dənlərdəki bu şuluxluqu əsl səbəbi nədir, əsl şulux salan kimdir? Ejvaz Əsrijan, Dəmirçijan, Nalbəndijan, hamı bə jan... jan... jan... Daha hər şeyi mən acıb deyə bilmirəm.

ƏMİRƏSLAN—Bu müsəlman da ki, məjmax kimi bir şeydir. Hər kəs iki kəlmə raboci, raboci deyənin kimi o saat iş-gücünü atıb qosulur onlara.

QUBERNATOR—Budur, Əmirəslanbəj deyənin müsəlmanların jərlərini alırlar, hec hələ əzyundən xəbəri joxdur. Mən də hələ bu necə vaxtda gizlədirəm. O gyn Aqamjan ərizə veribdir ki, Əmirəslan Salamovun fontan vuran iki buruqu mənim xəzinədən içərə etdijim jerdədir. Bu nə deməkdir? Əmirəslan demişkən gəmidə oturub, gəmicijilə dəjyşmək dejilmi? Diplomata tyky-tykdən səcər.

ƏMİRƏSLAN—Necə? Necə? Səni deyənin allah dəjmyşdy, atana oxşayanı apar sox ananın jorqan deşəjina. Hələ onu istəjir kərəj oqlu, uzatdırm onu mastavoj ystə, o qədər vurdurum ki, nəjyt iji versin. O jər mənim babamın xərman jeridir, xəzinənin nə ixtijar var mənim jerimi içərəjə versin, əlimdə qupcim var.

QUBERNATOR—İş elə otasındadır ki, onlarılx olsa, bytyn müsəlmanları buradan qovurlar.

ƏMİRƏSLAN—Qojarlar məjər onları, olıny oz başına qoisan, şyllax atar kəfəni çyrag.

BAHADİR—Lakin bu şəxsi bir dava kimi də tələqqi edilə bilər.

QUBERNATOR—Jox, bu sistemdir, plandı, bojyk Ermənistan planı bir hissəsidir, joxsa o buna çəsarət etməzdi, onlar hər jeri qamarlamaq istəjirlər.

ƏMİRƏSLAN—Jox atam, Tixumjerisuic doqru bujurur, bu şəxsi-məxsi iş deyənin, bu elə millət davasıdır, mən əzym məsələni coxdan dəjmyşam.

QUBERNATOR—Bağışlasınız, Bahadırbəj, siz işə dərinə baxmışsınız, Uprava əllərinde, sovet sijejd əllərinde, inzenerlər əzlərinədən nə istəjirlər, edirlər. Budur, kişinin mülkünü zorəki saldırməz öz adına ki, nə var iş bilmişəm...

ƏMİRƏSLAN—Bəs bu millət davası dejil? Jaxş dejiñ, kəpəj oqlu Aqamov, mən sabah o balxanlılarğ doldurum o zala, iti səlbə ilə qovan kimi sovet isijəzdən basım səni bajır, əzün də afərin de. Jox atam, bu elə millət davasıdır. Eşitdin mən sənə nə dejiyəm, biz də bir şey bilirik axı.

BAHADƏR—Lakin bu əjlə kəskin bir halda deji, bunu ibtidasında jətərmaq mımkyndyr və lazımdır. Biz erməni zıjalılarına mıraqiət edə biləriz.

QUBERNATOR—Vəziyyət cətidir, sizin qabaqda sızan adamlarıñız joxdur. Olanları da aqzına su alıb oturlar. Məsəlmanlar demışkən, nə tyfəngə saxmaxdır, nə də symbəjə toxma...

ƏMİRƏSLAN—Elədir, elədir çanım, biz məsələmizdə qejrət joxdur, o dumda şar salıyda, mən əjər bərkini tutsajdım, o Aqamov hec дума keçə bilməzdi.

QUBERNATOR—Amma mən o gün Bahadərbəji Qlava müavinliyinə təklif etdim, bytün ermənilər e'tiraz etdilər.

BAHADƏR—E'tiraz etdilər? Əlbət ki, onlar öz-lərini keçirmək istəyəcəklər. Hec şübhəsiz ki, bu milli cəkişmənin nətiçəsidir.

QUBERNATOR—Siz bir gəryunuz ki, mən məsəlmanlarla dostam, ona gərə padşaha şikəjət jazıb mənim geri saqıyılmam tələb etmişlər, lakin mən qorxan dejiyəm, işi Peterburqa jazmışam, mən elə sabah Bahadərbəji Qlavanın köməkçiliyinə keçirəyəm. Siz ancaq adamlarıñızda dejiniz aqzlarıñız jumub teleqraf şalbanı kimi oturmaşınlar, siz mənə adam verin, mən hər jərə adam keçirim.

ƏMİRƏSLAN—A kiş, iş adama qalsa sənə o qədər adam verim ki, lap itinə tək.

QUBERNATOR—Bir də ermənilər saşsırlar, siz də jəqəşın bir nymajış dyzəldin ki, padşaha qullux etməjə hazırb. Belə olsun ki, mənim də əlimdə bir dəstəvəz olsun.

ƏMİRƏSLAN—Nymajış, elə sabah, o bir iş deji, o bir bozbaşın başı alındadır, istəjiyəm elə sabah sızın parəpetin lap ortasında dejim hər kim padşahı istəmir onun həcibətəri belə-belə olsun? Sonra kiş istəjiyəm sızın aqacıñız qabaqda aqac uzatsın.

BAHADƏR—General həcrtləri, siz ki, bizim hıquqi-millijəminin məminə bu qədər kömək edirsiniz, nə etmək lazımdır, siz bujurunuz, biz tyrklər öz sədaqətimizi ibraz etməjə hazırb.

QUBERNATOR—Ancaq dostlar, səz aramızda. Mən bu səzləri dostluxda dedim, hələ Aqamjan gərək ki, öz adamlarıñız gəndərib o buruxları öz hasarıñızın icinə aldırtmaq istəjiyə, ancaq xahiş edirəm bu isdən bir cənçəl sızarmasıñız.

ƏMİRƏSLAN—Mənim buruxlarıñız, öz hasarıñızın icinə alsın gəryun nəçə alı.

QUBERNATOR—Hər halda siz bir az ehtiyatlı olun, mımkyun qədər dava salmayıñ, mən Aqamjan demışəm, bugun bəlkə o da gəldi, jənə də ona tapşıraram, onları mən saxlamışam, ancaq onları gərək ki, silahları da coxdur.

ƏMİRƏSLAN—Eh, kəpəj oqluam əjər mən onları hi səhərdən lap dəinəklə saxarmasam.

QUBERNATOR—O bir şey deji, iş bərkə dyşəndə mən sizə silah da verəyəm, mən əlimdən gəllən köməli etməjə hazıram, hasar cəkməjə gəldi qojma, qurtardı getdi.

ƏMİRƏSLAN—Saq ol Tixumierisuc, biz məsəlmanlar həmişə çanlı. basla padşaha qullux etməjə hazırb, o ki, qaldı Aqamjana eji joxdur.

QUBERNATOR—Odur, dejesən özy də gəlir, ançax başnyza dönyum mymkyn qədər jaxşylıxla, bu revoljusiya vurha-vurunda bir tordur, iş daha dərindir. Nə isə hələlik, baqylajyn aqalar (gedir).

ƏMİRƏSLAN—Gördyn aqa Bahadır, nə oldu, salaməlejkym, saqqalyın joxdur, sözyum ötmür, dejiyəm sizə bu körəj oqlanlarında iş var, dejiirsiniz jox, xalq iş geryg, amma siz elə başlamşnyz ki, millijə, millijə!

BAHADİR—Lakin kəbləji, bu milli məsələ dekil də nədir? Mənim myəjən məsləkim vardır. Mən öz millətimin inqilabcşyjam.

ƏMİRƏSLAN—Eh, inqilab, inqilab, gərmədin deji, hamşy badalaxdır, bytyn hoqqalar mə'dənlərin ystyndədir, ançax o jəryncəqə dyzəltmək lazımdır, sonra da padşaha bir teleqram, eh o Aqamjanın mən şarların lap jeşigilən oqurlatdırmasın, hələ o şarlar mənim hərcibətərimə girov olsun. Amma kişinin qədrini bilmək lazımdır.

BAHADİR—Kişi jeganə adamdır ki, tyrklərə tərəfdarlıx gəstərir. Aqamjan gəlir, gedəlim.

ƏMİRƏSLAN—Dajan, dajan, sən allah, mən ona bir necə kəlmə söz deyim.

BAHADİR—Jox kəbləji, riça edirəm, bəjlə bəjyk bir məçlisdə biabır olunuz, sonra demək olar, gedəlim (gedirlər.)

QUBERNATOR (Aqamjan qubernatorla gəlir)—Ançax başnyza dönyum bu tatarlarla bir qədər ehtijatlı olunuz. Özyunuz gerysynuz, vəhşi millətdirlər, mən əlbəttə hər şeydə sizə kömək etməyə hazıram, silahla da, hətta lazıym gəlsə adamla da, ançax başnyza dönyum söz aramızda.

AQAMJAN—Jaxşy, mən ərizəni sabah verəyəm.

QUBERNATOR—Ərizəni qorijasın mənə ver, sabahdan qoj adamların, cək hasarın.

AQAMJAN—Ejbi joxdur, gərərik, mənim icarə etdiyim jeri zorla mənim səmək, hec ejbi joxdur.

QUBERNATOR—Mən razı ola bilmərəm ki, onlar Tyrkijədəki işlərin hesabın mənim idarə etdiyim bir məmləkətdə xristijan bir millətdən, mənim öz dindaşlarımdan cəksinlər. Buna arxajın ola bilərsiniz. Ançax hər halda dediyim kimi o Əsriyanı tezliklə olə almaq lazımdır, işçilər arasında nyfuzu coxdur.

AQAMJAN—Onu mən özüm bacararam, general həzrətləri.

QUBERNATOR—Siz bir az oturunuz, mən tapşırım bizim ucun bir şey göndərsinlər (qubernator gedir).

ƏMİRƏSLAN (gəlir)—Bahadırbəj, o gyllərdən apar qoj qubernatorun arvadınyın qabaqına birini də qradanacalıqın arvadınyın qabaqına. (Aqamjan ova). Ada Aqam, körəj oqlu, sən indi belə aqəz-burun bəhəm eləmişən ki, mənə pirod gədirən, mənim qujularımy hasara alırsan.

BAHADİR—Kəbləji, kəbləji, riça edirəm jeri dekil.

AQAMJAN—Kışisən səjyş səjmə, söz de söz eşit.

ƏMİRƏSLAN—Səjərəm, çəpəny də cəxararam, gəzyny də, xam bəz kimi cəragam cəhəngini, körəj oqlu.

AQAMJAN—Sənə dejiyəm səjyş səjmə, jer mənimdir, hasara da salaram, gəzyny də cəxararam, kişisən bəjyrdə danşy, çavabın al.

ƏMİRƏSLAN—Cəx, bu saat bəjya, bəjyrdə əjyrd edək. Bura sizin ucun Istanbul dekil, torpaq-

пъзъ торба ilə daşыtdыragam. Arvad-uşaqъпъзъ da qыragam, көрәј oqlu.

MARIJA—Әmirәslanbәј, nә olmuşdur? Ruben, nә var?

AQJAMJAN—Nahaq jerә sizin Tyrkijәјә fikriniz getmәsin, aqzъnъ daqыtma dejirәм, dişlәrini qыragam, verdirәrәм hamъnъzъ pulemjot aqzъna.

MARIJA—Әmirәslanbәј, siz, siz, Tişa (b a j ь r a q a c ь r).

BAHADЫR—Kәblәјi, kәblәјi, danъsma jeri dejil, bizim milli nozionumuz.

ӘMIRӘSLAN—Dajan, dajan, mәnim padşahdan midalъm var. көрәј oqlu, mәnim dişlәrimini qыrgыsan (A q a m i a n ь n y s t ы n ә a t ь l ь b o n a b i r s i l l ә v u r u r, t a m b u a r a l ь x M a r i j a, q u b e r n a t o r v ә a d a m l a r c ь x ь r l a r).

HAJQAZ—Neçә? Mәnim atamъ (h y ç u m e d i r)?

ӘMIRӘSLAN—Adә, көрәј oqlu, dьqa көрәј oqlu, mәnim ystymә gorda cәkirsән?

QUBERNATOR—Әmirәslanbәј bu nәdir? Mәnim evimdә?..

MARIJA—Mәnim bajramъmda?

ӘMIRӘSLAN—Adә, көрәј oqlu, mәnә dejir ki, cыx bajьra ajьrd edәk.

QUBERNATOR—Ruben, bu dәstlүx dejil, sөzүnyz varsa bajьrda hesablaşa bilәrsiniz.

AQJAMJAN—General hәzrәtlәri...

QUBERNATOR—Bir kәlmә dә jox, mәnim evimdә belә iş etmәk olmaz. Әmirәslanbәј, mән bu qonaxlaь bir dost kimi saqыrtдыrmъsam.

MARIJA—Әmirәslanbәј, belә iş olmaz, bәri gәliniz.

ӘMIRӘSLAN—Jaxşь, әјәr mән bu işin hejfini sөndәn cыxmasam, mән bu buqlaьmъ qыrgыragam. Qurban olasan bu dәfә Marija Tumannifejneјә, ajьrd edәrik (gedirlәr).

QUBERNATOR (a j a x s a x l a j ь r)—
—Aqalar, parahat olmaъnъz! Ruben, bu nәdir? Mән dүнәn sәnә nә dedim, mән sәnә dedim ki, bunlarda iş vardьr, ehtiatlь ol, vәhşi millәtdir, işi jerindә gөrmәk lazьmdьr.

AQJAMJAN—Tixum Jelisejevic, hec ejbi joxdur, o mәni bir belә adamъn arasьnda biabьr etdi, hec ejbi joxdur, ançax siz şahid olunuz.

QUBERNATOR—Mән gөyrәm, ançax burada nә etmәk olar? Sән işi jerindә gөr, gәl mән dajanmъsam (A q a m j a n g e d i r).

POLISMEJSTER—Hәр şeј hazьrdьr, general hәzrәtlәri!

QUBERNATOR—Polqovniq, jazdьqlaьmъn hamъsьna elә bu geçә әmәl edilmәlidir. İki gyndәn geç olmaјaraq dedijim iki nәfәr ölmәlidir, biri tyrk, biri dә ermәni, kimlәр vә nә saјax, sән özyn bilәrsән, hamъsьnъ mәнә bildiriniz, sән azadsan, gedә bilәrsән.

POLISMEJSTER—Baş ystә, general hәzrәtlәri, hamъsь әmr etdijiniz kimi jerli jerindә edilәçәkdir.

İ Ş Ъ X S Ö N Y R .

Erməni kilsəsində. (Adamlar bir-birinin başı üstündən dər-məşər və başlyx salaraq jola baxırlar).

ÇAMAAT—Kim öldyryb, mə'lum dejil? Hacan? Hələ bu saat? Kim öldyryb? Ada, mən nə bilim, mən də sənin kimi. Dajan indi bilərik də...

HAJQAZ—Aj adamlar, bu nə basabasdır? Oly görməmişiniz. Jol verin, çənazəni kecirsinlər.

ADAMLAR—Aj uşax, geri cəkilin... Mejit gəlir.

MURAD—Aqahajqaz, başyna dənyım. Yrəjim alyşyb, janyr. Zalymlar balam əlimdən aldyrlar. De-jim gəryım mənim belimi kim sındyrdy? Mənim sь-raqymь kim sındyrdy?

POLISMEJSTER (ç ə n a z ə n i n q a b a -
q ь n d a g ə l ə r ə k) — Jol verin!

MURAD—Aj başlybza dənyım, mənə dejin mə-nim balam əlimdən kim aldy? Mən ki, onu hələ dynən evləndirmişdim.

HAJQAZ—Aj dajb! Sakit ol! Öldyrən nə toja baxar, nə jasa...

MURAD—Dejin mənə, onu kim öldyrdy?

POLISMEJSTER—Kim öldyrdy? Mysəlmanlar.

HAMB—Nə ycyn, nə ystydə?..

HAJQAZ—Nə ycyn olaçaq? Düşməndir, öz düş-mənlisini jeridir və qijamətə kimi də jeridəcəkdir.

MURAD—Ахь aj qardaşlar, mənim uşaqymь ki, bir təqsiri joxdur... Zəhmətlən oqul bəyrymьs-

dym, boja, buxuna jetirmişdim. Nə ycyn mənim ymi-dimi kəsdilər?

POLISMEJSTER—Səs salma, qoça! Mən nə bi-lim nə ycyn. Get onu mysəlmanlardan soruş. Sizin işinizi kim bilə bilir.

ADAMLAR—Səbr elə kişi! Nahaq qan jerdə qalmaz... Səs salmajyb, Aqamjan gəlir... (A q a m -
j a n v ə k e ş i ş g ə l i r l ə r).

MURAD—Aj qardaşlar, buraxyb məni jaxyna. Nə istəyirsiniz məndən. Qoğun öz oqlumun yzyny dojunça gəryım.

AQAMJAN—Qardaşlar...

SƏSLƏR—Səs salmajyb, Aqamjan danlyşyr...

AQAMJAN—Qardaşlar, xristijanlar, ermənilər, bugyn bizim ycyn milli bir jasdyr, düşmənlər Tyrki-jədəki işlərdən dojmajyb burada da öz vəhşiliklərini davam etdirirlər, bu bizim milli namusumuza toxu-nan qanly bir ləkədir, oqj düşmənlərimiz bilsinlər ki, erməni milləti hələ ölməjib, bugyn bu çənazənin qarşysında bytyn erməni milləti başlyb acyb düş-mənlərə bildirir ki, o öz intiqamьnь almadyça si-lahьnь jərə qojmajaçaqdyr, hərgah bu jolda son nə-fərə kimi ölmək lazьm gəlersə, mən Ruben Aqam-jan sizin qabaqьnьzda olaçaqam.

KYTLƏ—Jaşasyn Aqamjan, jox olsun tyrklər! Jox olsun mysəlmanlar! Əlsyn düşmənlər!

KEŞİŞ—Ej allah təalанын mə'imn bəndələri, si-zi and verirəm Isанын myqəddəs ruhuna, bizim ar-vadlarьmьzьn, көгрə uşaxlarьmьzьn namusunu düşməndən qorujun!..

BIRISI—Qubernator gəlir!

AQAMJAN—Jaşasyn qubernator!

KYTLƏ—Urра, urra!

QUBERNATOR (g ə l i r) — Çənab Aqamjan, bu nə faciədir? Polqovniq, bu nə işdir?

POLISMEJSTER—General həzrətləri!

QUBERNATOR—Səndən soruşuram, bunu kim öldürmüşdür?

POLISMEJSTER—Tatarlar öldürmüşdür, general həzrətləri!

QUBERNATOR—Harada və hacax?

POLISMEJSTER—Bir saat bundan əvvəl, Tatarski kycədə, dörd-beş nəfər ystynə atıbb, gyllə ilə vurmuşlar.

QUBERNATOR—Vuranlar tutulmuşmu?

POLISMEJSTER—Tutulmamış, general, həzrətləri.

QUBERNATOR—Hec birisi də?

POLISMEJSTER—Aradan cыxmışlar, general həzrətləri.

QUBERNATOR—Polqovniq, bugun axşama kimi onlar tutulmazsalar, sənin özünü dustaqa saldıracağıam, eşdirmisən, bu mənim əmrindir, mən onlara göstərəm (A q a m j a n g e d i r). Polqovniq, vuran haradadır, görənlmişdirmi?

POLISMEJSTER — Buradadır, general həzrətləri, görənlmişdirmi, mən bu gecə onu Saratova göndərirəm.

QUBERNATOR—Polqovniq, siz onu başqa bir jərə göndəriniz.

POLISMEJSTER — Haraja, general həzrətləri?

QUBERNATOR—Qəbrə! Qoş bu sirri də özy ilə ararsın.

POLISMEJSTER — Baş ystə, general həzrətləri!

İ Ş B X S Ə N Y R .

(Aqamjanın otaqı. Aqamjan stolun dəyərində oturub, Ejvaz girir)

AQAMJAN — Ejvaz, xoş gərdyk, oturunuz, mən sizi coxdan gərmək istəjirdim, ancax siz nədənsə bizdən qacmışsınız. Oturunuz...

EJVAZ — Mənim vaxtım cox azdır.

AQAMJAN — Siz ki, zabastovqa etmişiniz.

EJVAZ—Etmişik.

AQAMJAN—Daha nə işiniz ola bilər?

EJVAZ — Tapılar.

AQAMJAN—Mən eşitdim, dypən mitinqdə Səlamovun atasınlə jandırmişsən.

EJVAZ — Jandırmişəm.

AQAMJAN — Bərk dajan Ejvaz, hec bir şeydən qorxma, burada artıx millətimizin var-joxu qarta qojulmuşdur, ja onlara verən allah, ja bizə...

EJVAZ — Lakin unutmajınız ki, mən revoljusiya jolunda vuruşan bir əskərəm.

AQAMJAN — Onun hec bir zərəri joxdur. Hər şeydən qabaq sən ermənisen, bizim hər jerdə adanmış olmalıdır, sən ki, bir dəstənin başında durmusan, mən bununla ancaq fəxr edə bilərəm, həm də bu mənim ucun bir təminatdır, bilərəm ki, mənim fəlan jerdə adamım vardır.

EJVAZ — Adamın? Kimdir, o sizin adanmış?

AQAMJAN — Kim? Sən. Hər halda sən ermənən, sənın damarlarında erməni qanı axır, sən mənim ətimi jəsən, sutyklərimə dəjməzsən, hər halda bərk ajaxda sən məni, öz millətini qan içən Salamovların altına jəxməzsən, bu mənim ucun bəyuk bir təminatdır.

EJVAZ — Siz gylməli sözlər danırsınız, çənab Aqamjan, mənim ucun sizinlə Salamov arasındada hec bir fərq joxdur, bugun mən ona qarşı sxymsəm, sabah sizə qarşı sxyçaqam.

AQAMJAN — İki millət yz-yə durub əlym-dirim vuruşu aratırkən bir erməniden belə bir söz eşitmək?! Sən ermənisen, qəti vuruşda ermənilərin qazmasında olmalısən, erməni millətinin öz oqlundan bunu tələb etməyə haqq vardır.

EJVAZ — Siz qəzəblənib, çənab Aqamjan! Bu sözlər ilə mənə təsir edə bilməzsiniz, mənim haqiqət sandıqım kitabda tyrk, erməni sözy joxdur, işci var, fabriqant var. Birincilərlə qardaşam, ikincilərlə düşmən.

AQAMJAN — Doqrudan da, sən ax materialistsən.

EJVAZ — Mən materialistəm.

AQAMJAN — Mən sənın materialistliğini təmin edəəm, onda nə səzyn ola bilər.

EJVAZ — Sən bunu edə bilməzsən, cunki sənın fabriqant təbiətin bunun ziddindədir.

AQAMJAN — Jox, edəəm, mən öz millətimin jolunda hər bir şəjdən kecməyə hazıram, sən mənim işcimsən, nə qədər alırsən, slesar, 60 manat... 400 manat və qontor mydiri, indi səzyn nədir?

EJVAZ — Siz cox səxavətlisiniz, çənab Aqamjan!..

AQAMJAN — Mən pulu sizin ucun jəyməşəm, mənim varım millətin varıdır, mən millət jolunda çalışıram, səni irəli cəkmək istəjirəm, cunki sən... 46

əzymyzynkysən, nəhajət hər şey bir jana, sən ax mənimlə qudasan.

EJVAZ — Neçə, neçə jə'ni quda?

AQAMJAN — Deməli, sən bilmirsən, sən ax mənim oqlumun qajınsən.

EJVAZ — Neçə jə'ni qajın?

AQAMJAN — Aha sən indi susarsən, mən sənın başını öz oqlum ucun alıram.

EJVAZ — Mənim başım?

AQAMJAN — Sənın başın Sonan, oqlum Hajqaz Aqamjan ucun... Bundan sonra mənim bytyn varım da, mə'dənlərim də sənın ixtijarında olacaqdır.

EJVAZ — Belə iş ola bilməz.

AQAMJAN — İş qurtarmışdır, mən necə jol Qarabaqa adam göndərmmişəm.

EJVAZ — Başım da razı olmuşdur?

AQAMJAN — Atan razılx vermişdir, mən ananı da, başını da, bytyn kylfətinizi də öz evimə kəcyurəm.

EJVAZ — Bu olan iş dejil, mənim kylfətimin sizin evinizdə işi joxdur.

AQAMJAN — Lakin onlar, bugun gələcəklər, bu da teleqram.

EJVAZ — Onlar gəlməzlər, mənim başım sənın oqluna getməz.

AQAMJAN — Getməz, nə ucun getməz?

EJVAZ — Cunki o özgəsini sevir.

AQAMJAN — Özgəsini, kimdir o özgəsi?

EJVAZ — Onun sevdiji bir tyrkdyr.

AQAMJAN — Tyrkdyr! Sən öz başını tyrkə verməyə razı olursan?

EJVAZ — Nə olar?

AQAMJAN — Bizim din düşmənimizə, millət düşmənimizə, qan düşmənimizə qız vermək? Hələ dənən basdırıqymız o mejit kimin idi? İki düş-

mən bir-birinin boqazyna jaryşyb boqmaq istərkən bir erməni qəzənlə düşmən əlinə vermək, bizim milli namusumuza qarşı qara bir ləkədir, bir xəjanətdir.

EJVAZ — Aqamjan, sözlərinizə diqqət ediniz, cənab Aqamjan! Milli namus! Sizin milli namusunuz puldur, mənsəbdir. Onlar bizim nə düşmənimizdir? Onlar da bizim kimi jyk daşybr, cəkiç vurur, torpax daşybr, qan tökyr, bir parca quru cərək qazanlylar, onlarla bizim nə düşməncilijimiz vardyr? Lakin siz iki doqma qardaş boquşdurur, hər ikisinin qanly sorursunuz, bizim düşmənimiz onlar dejil, bizim düşmənimiz sizsiniz, siz Aqamjanlar, siz Salamovlar və sizin qabaqlynyzda gedən imperator zandarmalary. Bizim vuruşumuz millət vuruşu dejil, sinif vuruşudur.

AQAMJAN — Əsrijan, ehtijatly olunuz, mənim səbrim tykənməz dejildir, mən erməni millətinin namusuna ləkə toxunmasına jol vermərəm, bu Tyrkijədən başlajyb gələn, tarixi bir vuruşdur, onun qabaqly nə kəsib bu vuruşda erməni millətini basdyрмаq istəjlərləri tarix və jaşamaq istəjlən erməni milləti qarbyşqa kimi əzəcəkdir.

EJVAZ — O vuruş bizim dejil, o vuruş sizindir, o mə'dən vuruşudur, siz onu millət vuruşuna cəvjirmişsiniz, siz provaqatorsunuz.

AQAMJAN — Xajin...

EJVAZ — Aqamjan (A j a q a q a l x y b h i d d ə t l ə) . Mənim sizin dilinizi kəsməyə qyvətəm və cəsarətim jetişər, lakin siz buna dəjməzsiniz, tarix öz gynyuny aslanlar dəjysynə jetirmişdir. Siz isə, ançax bir tylkysynyz, həm də qorxax bir tylky.

AQAMJAN — Belə... belə! Cox gözəl, gərərik bu sözlər kimə zərər verər?

EJVAZ — Cox gözəl, gərərik (s ə r t b i r d ə n y u ş l ə c y x y r) .

AQAMJAN (t e l e f o n u a l a r a q) — 55-70, general qubernator... mənəm... Aqamjan... Əsrijanla... danlyşdym, jox, jox, o cox jyrtyşdyr. Neçə? Jer taplylar? Harada? Təşəkkyr edirəm... obirlərdən bir necəsini ələ gətirmişəm, hər halda taplylar, cox gözəl (t e l e f o n u j e r i n ə a s a r a q q y s a c y x b i r s y k u t d a n s o n r a a . . .) onun ucyn jer taplylar.

İ Ş X S Ə N Y R .

VII ŞƏKİL

Əmirəslan Salamovun mə'dənləri.

SALAMOV (t e l e f o n i l ə q ı ş q ı r ı r)
— Polsmestr, polsmestr...

AQAJAR (q a c a r a q i c ə r i g i r i r) — Gəlirlər, vallah adam cəjirtgə kimi qajnaşır.

SALAMOV — Buraja gəlirlər?

AQAJAR — Bir baş buraja.

SALAMOV — Uşaxların patronu var?

AQAJAR — Hərəsində 50 dənə, polsmestr tyfəng də gəndərmişdir.

SALAMOV — Kərəj oqlunun polsmestrini də çaqıra bilmirəm.

AQAJAR — Vallahi polsmestrə bir ləpəriz gəldilər ki, paraqıyn da qoıdu qacdı. Basdılar onu daşa, vur ki, vurasan, hər mə'dənə catırlar, başla-jırlar danışmaqda... Volodin, Əsrijan, Cəpur Məmməd, Qubadze, vaj... vaj... vaj... Əsədullajevin 4-çu mə'dənini də jandırdılar.

KYTLƏ — Jaşasın işçilərin qardaşlıq! ura!..

SALAMOV — Bu işlərin majei-fəsadı bu Əsrijan kərəj oqludur, öyu Aqamovun qajın, hər geçə də onlarda... Uşaxlar hardadıb?

AQAJAR — Bə'ziləri aqopdadıb, bə'ziləri də j-çıyşb nə hə dejirlər nə jox.

SALAMOV — Birçə jıq onlar bura, uşaxlar qalsınlar aqopda, sən get bir xəbər gətir. Qardaş-

lar, mysəlman qardaşlar, bu mə'dənlər, bu buruxlar mənim dejil, hamı sizindir, mən hec ajlarla burda olmuram, burda siz işləjirsiniz, bir parca cərək mən də jejirəm, siz də, bugyn gərək siz razı olma-jasınz ki, bir nəfər xariçinin ajaqı sizin mə'dənini-zə dejsyn.

İŞÇİLƏRDƏN BİRİ — Xozejin, axı bizə mənzil lazımdıb, paltar lazımdıb, onların davası tək səninlə dejil ki... onların bizimlə işi joxdur... onların davası Niqolajladıb. Bizə nə dıyşbdıb ki, Niqolaja tərəfdar olaq...

SALAMOV — Qardaşlar, bunların hamısı bədalaxdıb. Əjər haqıqətdə onun Niqolajla davası var, bəs bura nə ucun gəlib, Fitolbəkə¹ getsyn də, bəs gərynyr ki, iş icində iş var. Bunlar hamısı o Aqamov ilə Əsrijanın pırcımyudıb?² Atam sizə nə lazımdıb, mənzil lazımdıb — verirəm, paltar lazımdıb — verirəm, sabun lazımdıb — verirəm, məvaçib nə qədər istəjirsiniz — artırm, daha nə istəjirsiniz, ançax mənim mə'dənimi jatırmajın, bir nəfərin ajaqı gərək sizin mə'dəninizə dəjməsin.

KYTLƏ — Jox olsun istibdad! Ura...

AQAJAR (q a c a r a q) — Gəldilər!

SALAMOV — Aj uşax, qorxmajın, kim ajaqıyn iləjijə qoıdu vurun, mən dajandışam.

(Əsrijan, Volodin və başqalargə səhnəyə gəlirlər).

SALAMOV — Hə nə var gəlmişsiniz?

BİR İŞÇİ — Bizim səninlə bir sözymız joxdur.

EJVAZ — Biz işçilərlə danışmaq istəjirik.

SALAMOV — Mə'dəndən bajıra sıxın, bir adam ajaqıyn mə'dənə basması, Həzrətabbas haqqı hamıyız qırgaram, mən sizin bədalacıyız jaxş bi-

¹ Peterburqa demək istəjir.

² Pırcım — rusça pırcına (səbəb) sözynyn pozulmuşudur.

lirəm, istəjirsiniz mısəlmanlar öz jərlərindən сь-
харьб qovасынъз.

EJVAZ — Joldaşlar, işçi joldaşlar, siz belə söz-
lərə qulax asmaјънъз, bizim davamъз millət davasъ
deјil, din davasъ deјil, сөрək davasъдыр, azadlıх
davasъдыр. Siz mə'dən jeјələriniн provaқasijasъna
aldanmaјънъз, Романов zandarmalarънын qacсыь
hamъмызын başъna birgə deјir.

SALAMOV — Adə Əsrifov, sən bu çib-çibi kimə
əјrədirsən, mən elə səninçə olanda səninçə bilirdim
də, sən bu portmanatъ kimə atъrsan? Sən əјr jaxъ
adamsan, nə ucun Aqamovun mə'dəninə getmirsən?

EJVAZ — Bizim ucun Aqamjan ilə sənin aran-
da hec bir fərq joxdur, biz ora getmişik, jenə gedə-
çəјik.

SALAMOV — Jan deјirsən, getməјəçəksən, cun-
ki sən onun qajъnsan, hər geçə onun evindəsən,
onun himi ilə işləјirsən, cunki sən ermənisən, sizin
hec көкүндən jəriniz, jurdunuz joxdur.

EJVAZ — Bu provaқasijaдыр, bunu sənə kim dedi?

SALAMOV — Mənə gomъrnat öyü dedi, mən
statski sovetnikəm, radъşahdan midalъm var, mən,
mən hamъсынъ bilirəm.

MAQSIMOV — Joldaşlar, işçilərin mybarizəsi,
iqtisadi mybarizədir, bizim həkumət təşkilatъ ilə
səјasi mybarizəmiz joxdur, istəјimiz səkkiz saatlıх
iş gүny, əmək haqqънын on prosent artmasъдыр. Bir
taqm məs'ulijətsiz adamlar, iqtisadi mybarizəni
səјasi mybarizəјə cevirirlər, ölkədə anarxija tərət-
mək istəјirlər. Biz işə deјirik ki, bizim iqtisadi tələb-
lərimizi tə'min etsinlər. Biz işə başlamaqda hazъrқ.

SALAMOV — Bax, rəhmət ələnлəryvə, atam
manata iki şahъ demirsən, mən manata bir abbasъ
artъrым, ançax mənim mə'dənlərimə ajax basma-
јън.

52

VOLODIN — Joldaşlar, işçilər on paraја satъ-
laçaq bir dilənci deјillər, biz belə sədaqətlərə alda-
nъb öz boқazымызъ тіlova keciрə bilmərik, iqtisadi
mybarizə səјasi vurussuz hec bir nəticə verə bilməz,
biz mybarizəni daha artъх bir qətijətlə, daha geniş
bir programla davam etdirməјijik.

MAQSIMOV — Nə vaqta kimi.

EJVAZ — Bugynky jaramaz quruluşu јъхана ki-
mi.

BAXMETIJEV — Sənin pulun var, dolanъrsan,
amma işçinin kulfəti var. o aç-açъna işsiz gəzə bil-
məz. boş sezlə qarъn doјmaz.

MAQSIMOV — Doқrudur! Bir də, sizə nə la-
zъmdъr?

EJVAZ — Bizə o lazъmdъr ki, işçinin işlədiji
mə'dən onun əlində olsun, bizə o lazъmdъr ki, onun
əməјini udan mə'dəncilər və gənyyn soјan monar-
xija və burzuazija hakimiјəti alt-yst olsun.

SALAMOV — Deməli, siz istəјirsiniz ki, mısəl-
manlarъn bytyn şəlrə-şyləsinini јəyşьдырьб keci-
rəsiniz özvnyzdən o jana. Mısəlman qardaşlar, bur-
da o jan-bu jan joxdur, bu işlər hamъь ermənilərin
badalaqьдыр, onlar istəјirlər ki, mısəlmanlarъ Qaf-
qazdan сьхарьб qovsunlar.

VOLODIN — Joldaşlar, biz işçi nymajəndəsijik,
hurada millət məsələsi joxdur, bu provaқatorluxdur,
bytyn Rusiyanъ revoljusija hərəkəty sarmъь, Roma-
novlarъn son gүny jetişmişdir. Bunlar revoljusija
vurusunu bilərək millətlər vuruşuna cevirmək istə-
јirlər.

SALAMOV — Adə Vaskə, qazanxanadan dүnən
сьхмысан, qazamatdan bugyn qacмысан, sən də
mənə kələк gəlirsən, birçə uzun danъььma mə'dəndən
bajъra сьх, gedin əvvəl Aqamovun mə'dəninə, son-
ra gələrsiniz (V o l o d i n i i t ə l ə j i r).

EJVAZ — Salamov əlini qьsa saxla.

SALAMOV — Adə kərəj oqlu, dəqa kərəj oqlu, mənim ustymə kəkələnirsən, mə'dəndən baxıra səx, sənə dejiyəm.

SƏSLƏR — Jaşasın azadlıx! Jaşasın işcilərimiz, qardaşlıx! ura!..

İSCI SƏMƏD — Adə qacın, gəldilər!

SALAMOV — Aj mısəlman qardaşlar, aj din qardaşlar qojmaşın, vurun (q a c ı b ı r):

EJVAZ — Qardaşlar, tyrklər, atmaşın, qulax asın. bizim sizinlə işimiz joxdur.

SALAMOV — Polsmestr, polsmestr, polsmestr...
(D ər d t ər g ə f d ə n g ı l l ə l ər a c ı b ı r).

İ Ş ı X S Ə N ı R.

Qarabaqda (Baxşə aqaça səvknənmiş tar calı, Sona gəlir).

SONA — Baxşə, Baxşə!

BAXŞƏ — Nədir Sona?

SONA — Mən gedirəm.

BAXŞƏ — Gedirsən?

SONA — Mən səndən ayrımaq istəmirəm, ayrıla bilmirəm. Ancax ayrılıram.

BAXŞƏ — Getmə Sona.

SONA — Atam, anam gedirlər, sən burada mən-siz tar calaçaqsan, özgələri eşidəcəm, mən jox.

BAXŞƏ — Mən sənsiz tar calmaram, Sona.

SONA — Baxşə, daha saq ol!

BAXŞƏ — Saq ol, Sona!

(Sona bir, iki addım gedir və dönür).

SONA — Baxşə onda mən sənin tarınlı özümle apararam.

BAXŞƏ — Jaxşə, Sona, apar (t a r ı S o n a - j a v e r i r).

SONA — Sonra sən jənə ayrınlı alarsan.

BAXŞƏ — Mən daha sənsiz tar calmaram.

SONA — Mən sənsiz aqlaçaqam.

BAXŞƏ — Mən sənin arınlı gələm.

SONA — Gələrsən? Mən səni hər gün gözləyəcəm.

BAXŞƏ — Mən tez gələm.

SONA — Jaxşə, tez gəl, mən özüm sənin gəlinin hesab edəcəm.

ALLAHVERDI—Aj qız Sona, Sona, haradasan, gəl bəlam araba jola düşdü, səhərəcən vaqzalda olaq, bu İmamverdi kişi hamı... aj İmamverdi, aj İmamverdi!

NABAT — Aj Kulsüm bacı!

KYLSYM — Gəldim ai Nabat bacı, qız ucun bir az xərda-mərda hazırlayırdım, jolda jejər.

NABAT—Sağ ol, Kulsüm bacı.

KYLSYM—Sağ ol, allah amanında.

NABAT—Sən allah Kulsüm bacı, gözün o toju-cvçədə olsun, anam tək bağarmaz, hərdən bir o düşəjə də baxarsan, allah vurmuş dəlidir, tərjə atıb sūd v daqıdar, arvadı vurar, jıxar. Неч кәсиә дә хәбәри olmaz. •

KYLSYM—Arxajın ol, Nabat bacı, bu adam öl-məjib ki, mən özüm hamıyın faraqat edərəm.

NABAT — Baxş, gəl oolum səni də öyüm, So-na sənsiz lap dəli olaçaq (Baxşьнь өрүг).

ALLAHVERDI—Adə, bu İmamverdi qurumsax nə oldu?

İMAMVERDI — Gəlirəm adə, gəlirəm baqırlı satılmasın, ananın qarınında neçə davam eləmişən?

ALLAHVERDI — Hansı çəhənnəmə itib getmişən?

İMAMVERDI — Madjanı cullayırdım, qız o duzəcən özüm aragaçaqat, joxsa sənin o çır-çır arabanı onun qol-qabırqasıyla qırar, təkər.

NABAT — Bəxtəvər qızın başına.

İMAMVERDI — Bəs neçə, onu mən özüm hə-jvıtmüşəm, şeytan mənə cvçə qojmajıb. Bura bax, Allahverdi, sən allah Bakıda Aramı gərdün, dejilən ananın bir dənə də buqdası joxdur, jazıx arvad ələb darda... Hə Sona, gəl qızın min tərkiyə (Sona нь өрүг, Sona da onu öyүг, İmamverdi Allahverdiyə) səninlə də

jolda öpüşərik. Sən cıx mən bu saat kəhər madjanı cəkim.

ALLAHVERDI — Qız, o tarı haraja aragırsan?

SONA — Onu, onu səhərdə ustaja verəcəyəm, Baxş gələndə aragaçaq.

ALLAHVERDI — Jaxş, ver jumuşax jərə qo-jum ki, sınımasın.

SONA — Ejbə joxdur, əlimdə tutaram.

HAMB — Sağ olun, sağ olun!

KYLSYM — Xoş gəldiniz!

SONA — Baxş, mən səni hər geçə gözləjəcə-jəm.

BAXŞ — Gələrim Sona, gələrim.

I Ş B X S Ə N Y R.

Məscid həyatında (Çənabə jərə qojulmuş, axund dua oxujur).

AXUND — Xudaja xudavənda, səni and verirəm öz əzəməti cəlalına, sən bu cəhətdi mərhumu qəriqi rəhmət elə. Xudaja xudavənda, sən dini-islamə ronəq ver və onun tərəqqisinə calışan yləməji ə'zəmi sərvətdar hümmətdari və bytyn əhli islami min bir bələdən hiفز elə. İlahi, təqəbbəl bidy'ana, lytfikə və rəhmətikə imperatur, mərhum Niqolaj Aleqsandr salis və təhəffyzna imperatur ə'zəm Niqolaj sani və zevçəhu imperatoricə Marija Fijodorovna və bintəhu Tatjana və ibnəhu Aleqsej Niqolajevic...
AÇAJAR — Gomyrnat gəlir.

SALAMOV — Axund aqa, gomyrnat gəlir, gomyrnaty da de.

AXUND — Və rəsuli gomyrnat ə'zəm...

SALAMOV — Tixumjerisuic...

AXUND — Əl Tixumjerisuic...

SALAMOV — Axund aqa, arvadny da de, əhvally arvaddyr.

AXUND — Və zevçəhy...

SALAMOV — Marija Tumannifejnən...

AXUND — Əlmarija Filtumannifejnən və əshabəti və təqəbbəl bidyana və ə'lijin və vəsijjin və vəlijin və səlləlla çəm'ial ənbijaji vəl-əvljaji vəlmyrsəlin və bəhəqqi hyrməti surətəl-mybarəkətəl-fatilə

(adamlar aqəzlagında dua oxujurlar).

QUBERNATOR — Çənab Salamov, bu nə faciədir? Polqovniq!

POLISMEJSTER — Qulax asgram, general həzrətləri!

QUBERNATOR — Bu saat səjlə, bu nə işdir?

POLISMEJSTER — Öldyrmyslər, general həzrətləri.

QUBERNATOR — Xəm, hacan və harada?

POLISMEJSTER — Ermənilər, gynorta Armjanski kycədə.

QUBERNATOR — Öldyrən tutulmuşdurmu?

POLISMEJSTER — Bir necə nəfərmiş, biri tutulmuşdur, general həzrətləri.

QUBERNATOR — Ady nədir?

POLISMEJSTER — Ejevaz Əsrijan, dejir öz millətdarlagymən qanyna qarşy intiqam almışam.

QUBERNATOR — Gərərik... həzərat, mən ə'lahəzrət imperator həkuməti adyndən, sizin bugynky milli faciənidə, yrəkdən iştirak edirəm, əlimdə olan bytyn vasitələr ilə mysəlmanlagyn xajin qatillərdən qorunmasına calışyb, Tyrkijədəki işlərin qisasynyn burada alynmasına yol verməjəcəyəm. Ə'lahəzrət imperator həkuməti, mysəlmanlagyn əzlərinə mydafiə etmələrinə var qyvvasilə kömək edəcəkdir.

SALAMOV — Jaşasyn padşah! Jaşasyn gomyrnat! vurrej... aj çamaat, nə aqzynyzy jummusunuz, qşqşqşyn də... diliniz joxdur, urra...

KUTLƏ — Urra... urra... urra...

BAHADYR — Həzərat, biz Qafqaz mysəlmanlagy bizim milli faciəmidə izhar-təəssyf edən, qubernator həzrətlərinə izhari təşəkkyr edirik, biz mysəlmanlar bu vaqta qədər ə'lahəzrət imperatora sədəqətə təb'əlik etmişiz.

KUTLƏ — Jaşasyn padşah, urra!..

BAHADËR—Bugynky gyndə erməni millətinin bizə qarşb bu kimi təcəvüzy, bizim milli namusumuza toxunur. Bugyn biz mysəlmanlar, öz hyquqi-millijəmizə rəajət edilməsini tələb etməjə əzymyzy haqlb bilirik.

SALAMOV— Jənə basladb zalbm oqlu bu zəhirmar millijəni... Bahadərbəj, kişinin millijədən xoşu gəlmir, sən ermənilərdən danbş.

BAHADËR— Biz mysəlmanlar əlbəttə öz tərəqi və təaliji-millijəmiz ucyn muxtarijəti-millijə istid'asna əzymyzy lajiq və mystəhəqq gəryryk, qatillərə çəza verilməzsə biz əzymyz, öz hyquqi-millijəmizi və namusi-millijəmizi mydafie etməjə hazbz.

SALAMOV— Birçə dajan. dajan. daja. daha həsdir. Mysəlman qardaşlar. bugyn ermənilər bizə bu hejfi vurublar, o Efvaz Əsrijan aləmin biç vələdəznasbdr. anasbny əmçəjini kəsəndir. əvvəl istəirdi mə'dənlərə sulux salsb. oradan əli cəxdb. belə elədi... dyməndir. öz dymənlijini eləjir. hec eji joxdur, bizim də əjər qəjrətimiz olar. biz də öz zadymbz... gəstərik... o nədir adə, öz millijəmizi gəstərik, biz qojmarb ki ermənilər bizim arvad-uşaqymbz əsir-jesir eləsinlər. Mysəlman qardaşlar. hər kəsin əjratı var. getsin din jolunda əlymə. bugyn bu hejfi mənə dejibdir, mən Əmirəslan Salamov sizə söz verirəm ki, mən bu qanb jerdə qojmajaçadam və biz mysəlmanlar hamymbz çanla, başla padşaha qullux etməjə hazrbq. ançax hec eji joxdur. qoj ermənilər öz bildiklərini eləsinlər, biz də öz bildijimizi. Ja bizə verən allah ja onlara... Jox olsun ermənilər... jox olsun dymənlər...

BAXŞB— Qardaşlar, mən də bir necə kəlmə danbşmaq istəjirəm. Mən əzym qarabaqlbjam və Qarabaqdan təzə gəlmişəm.

SALAMOV— Bujur, bujur, bir az məhkəm danbş, bir az məhkəm danbş, jəşəsn qarabaqlb qardaşlarymbz!

KYTLƏ— Urra... Urra...

BAXŞB— Qardaşlar, mən səhərdən burada danbşanlara qulax əsbdrəm, mən bu vaqta qədər səjəsətə qarışmamışam...

SALAMOV— İnşallah bundan sonra qatbşarsan, qəjrətın olsa, qatbşarsan.

BAXŞB— Mənə ançax elə gəlir ki, bu işdə bir qədər ehtijatlə olmaq lazymbdr, çunki bu iş iki qardaş xalqbn həjatbnda qanb bir tarix və qara bir ucurum aca bilər, mən gəryrəm ki, burada qanlar çəşub, bejinlər qzbdbdr, ançax ehtijatla joxlamaq lazymbdr, burada bir səlv olmasbn.

SALAMOV— Dajı kor kor, gər gəryr də, qarbaqnda jekə bir zurna tir cəkib uzanbdr, gəryrəm, bu bojda da səlv olmaz ki.

BAXŞB— Məni baqbsləjbn, qardaşlar, mən dymşundyjymy dejirəm, diqqətlə joxlamaq lazymbdr, bunu doqrudan da ermənilər edibmi, burda başqa bir əl gəzməmişmi?

SALAMOV— Adə dymş aşaaq, sən də bilmirəm nə hətəren-pətəren atbrsan, biz dejirik fedəm-demə, sən dejirsən damdan-dama, kişini tutub salbblar qoduxluqa, sən gəlmişən ki, joxlamaq lazymbdr.

BAXŞB— Baqbsləjbn qardaşlar, mən onu dejirəm ki, bunu bir nəfər erməni etmiş olsa belə, bunun ucyn bytyn erməni kəndiləri, erməni işciləri, bytyn erməni xalq məs'ul tutula bilməz, ermənilərdə də jaxşb, jaman jox dejildir.

SALAMOV— Adə erməni, ermənidir də, dajı bunun nə jaxşb, nə jamanb, hing-hing dasni hing də.

BAXŞB— Qardaşlar, mən dejirəm bu bir nəfərin işi olsa belə, hər halda erməni kytləsinin bu iş-

dən xəbəri joxdur və bu işə razı olmaz, bu, çox güman ki, provaqasiyadır.

SALAMOV — Bura bax ej, nə boş-boş danırsan, prboqaz nədir? Əly qabaqında, vuran da qoduxluxda, özy də ermənilərin sərkərdəsi Ejvaz Əsrijan, Ruben Aqamjanın qajny, daji bu vəzzarijaty kimə oxujursan, düş aşıaqa, uzun danışma.

KYTLƏ — Düşyün onu aşıaqa... düş aşıaqa...

BAXŞB — Aqamjanın qajny?

SALAMOV — Bəli, bəli qajny, bir sözy bilmirsən, danışma, düş aşıaqa!

KYTLƏ — Düş aşıaqa, düş aşıaqa, aşıaqa düş...

BAXŞB — Qulax asın qardaşlar, mən Ejvaz Əsrijanı tanıyıram, onunla bir jerdə bəjymüşəm, o belə milli ədavətə ujan adam dejidir.

SALAMOV — Aha, elmi şyma mə'lum şyd, cə-rən-pərən danışma, qurumsax düş aşıaqa, sən şipjonsan, sən Aqamovun pulu ilə danırsan, aşıağ düş.

KYTLƏ — Şipjondur, şipjondur, vurun kərəj oqlunu...

BAXŞB — Qardaşlar, qulax asın...

KYTLƏ — İstəməz, aşıaqa düş... şipjondur, vurun kərəj oqlunu (B a x ş ы ы ь d a r t ы ь v u r a r a q a ş a q a s a l ы r l a r)

SALAMOV — Aj çamaat, daha cək cəvyr lazıym dekil ki, bu dava millət davasıdır, kimdə millət qanı var gətirsün tyfəngini, sızsın ortaja, ja onlara verən allah ja bizə, mən bu jolda öz malımdan, çanımndan kecməyə hazıram. Adə o qarabaqlı gedəsi hardadır? Şipjondur, vurun kərəj oqlunu.

KYTLƏ — Adə qojmajın qacsın, vurun kərəj oqlunu!

İşx dəjisir.

QOÇA BAXŞB — Artıx Baxşynın dediji ucum asılmışdı və getdikcə də dərinləşirdi. Hər gün gah bu tində, gah o tində toquşmalar və atışmalar olur-

du. Hər iki tərəfdən adamlar ölyrdy. Şəhər iki düşmən tərəfə bəlynmüşdy. Nə azərbajçanlylar, nə də ermənilər bir-birinin tərəfinə qorxusuz kecə bilmirdilər.

GƏNÇ SONA — Ata, bu hansı şəhərdə idi?

QOÇA BAXŞB — Bakıda.

GƏNÇ SONA — Bəs Baxş hardan sızdı? O ki, Qarabağda qalmışdı?

QOÇA BAXŞB — Baxş, qızım, gəlmişdi. O Sonaja söz verdi və gəldi. Sona onu gözləjirdi. Hər axşam pənçərənin qabağında oturub jola baxır və gynəşin batan tellərini ilıx göz jasırla ilə isladır. Nəhajət Baxş gəldi. Axtardı, evlərini tapdı. Sona evdə joxdu. Allahverdi dəj ilə gəryşdy. Nabat başçı onu qucaqladı, ördy, Kylsym başını, dana-buzovu və tojux-çyçəni soruşdu... Gedərkən Allahverdi kişi çox həlim bir dillə ona anlatdı ki, tərənmiş və vəziyyət icərisində onun Sona ilə gəryşməsi bir o qədər jerli düşməz, kim bilir, nə dejelər və nə olar. Mymkynsə bir qədər onlara gəlməkdən cəkinsin... Bunu Baxş özy də düşynürdy. Uzun gyny kyçələri dolasaraq düşynür və bir çox şeyləri bilmədiyindən tərənmiş vəziyyəti qavraya bilmirdi. Nəhajət qazamatda Ejvaz ilə gəryşdy. Ejvaz ona bir çox şeylər anlatdı və onun gəstərisilə internasional revoljusija hərəkətinə qoşuldu. Baxş bunun vıçdani bir vəziyyətə olduqunu artıx kəsdirmişdi və var quvvət ilə işləjirdi.

GƏNÇ SONA — Bəs Sona?..

QOÇA BAXŞB — Sonanı verdilər, qızım. Bibilər, xalalar, keşilər, jəngələr jəqəşdilər, cəgə çox idi. Sonanın gycy göz jasırla cətdi. Aqladı, aqladı və sonunda and icdi ki, qardaşım buraxmasalar, kilsədə qardaşın jənynda olmasa, gəlinlik örpəji örtməmə. Ona söz verdilər...

I Ş X S Ə N Y R.

Erməni kilsəsi. (Ejvaz və polismejster gəlirlər).

EJVAZ—Biz buraja nə üçün gəldik? Mən beş ildir kilsəyə ajax basmamışam.

POLISMEJSTER—Bugün sizin başçılığın toju-
dur, general qubernatorun əmrilə mən sizi şəxsən
Aqamjana təslim etməliyəm, o sizin üçün zaman
olur, joxsa hec bir qüvvət sənəin bojnunu kəndirdən
qurtara bilməzdi.

EJVAZ—Kəndirdən? Axı nə üçün, səbəbi nədir?

POLISMEJSTER—General qubernator və polis
idarəsi sizi müsəlmanlara qarşı təşəvvüzdə və mil-
lətlər arasında ədavət salmaqda təqsirləndirir.

EJVAZ—Mən... Mən millətlər arasında ədavət
salıram?

POLISMEJSTER—Sizin hərəkətiniz müsəlman-
larla ermənilər arasında ədavət tərətmişdir.

EJVAZ—Mən müsəlmanlarla ermənilər arasında
ədavət salıram?

POLISMEJSTER—Siz, siz çənab Əsriyan, bu ki,
sizə jyz jol dejilmişdir və özünü də bojnunuza al-
mışsınız.

EJVAZ (hiddətindən özünü sax-
laja bilməyib onun üzünə tyfu-
ru)—Tfu...

POLISMEJSTER—Siz boş jərə hiddətləndiriniz,
bununla siz bizim gözümüzy örtə bilməzsiniz, ja-
nynda dolu bir bomba və atılmış bir bombanın aca-
rı tarılmışdır, jox?

EJVAZ—Mən cox janıram ki, o bombanı sizin
başılığında sənəməmişəm, onda mənə inanardılar.

POLISMEJSTER—Siz uşağsınız Əsriyan, siz
anlıyorsunuz ki, Aqamjan sizi doqru ölümin boqazın-
dan qorayır.

EJVAZ—Onun kölgəsində yaşamaqdansa, mənim
üçün ölüm jaxşıdır.

POLISMEJSTER—Onun kölgəsində? Başa düş
Əsriyan, bu saat butun erməni milləti sənəin adına
and icir, sən onlar üçün erməni millətinin namusunu
ləkədən təmizləmişən, bir millət qəhrəmanısən.

AQAMJAN (k e ş i ş i l ə g ə l ə r ə k)—Aha,
xoş gərdük, siz buradasınız, mən bir az tez gəl-
dim ki, qabaqçadan sizi gəyüm.

POLISMEJSTER—General qubernator bujurdur
ki, dustax Ejvaz Əsriyanı şəxsən sizə təslim edim.

AQAMJAN—Təşəkkür edirəm, Boris Matvejevic,
mən sizin erməni millətinə göstərdijiniz bu jaxşılı-
qın əvəzini jetirəyəm.

POLISMEJSTER—Təşəkkür edirəm, çənab Aqam-
jan (g e d i r).

AQAMJAN—Ejvaz, sənəin son hərəkətin məni və
butun erməni xalqını o qədər sevindirdi ki, mən
aramızda olan o jersiz danışmaları həmişəlik unu-
duram, sən bizim milli namusumuzu ləkədən təmiz-
lədin, bugündən sən mənim oqlumsən.

KEŞİŞ—Oqlum, əziz allah sənəin o qəhrəman əl-
lərini bizə cox gərməsin.

AQAMJAN—Sən paltarları bə da dəjisməmişən,
ejbi joxdur, bu saat məclis qurtarar, gedərik dəjış-
sən, ancax Ejvaz, başına dənyəm bu saat qızlar, gə-
linlər, butun erməni kuybarlar, öz milli qəhrəmanla-

гьнь гьртмэжə və алқысламақа гələцəклəр, кешіс ақа сəнін ким олдуқуну онларə жетірə, сən дə мымкын исə. бир нецə кəлмə даньс, тəшəккыр ет və де ки, сən миллət јолундə хэр бир шєјə хазырсан.

EJVAZ—Mən hec bir şejə hazır deјiləm, bir kəl-mə də danşmajaşaqam.

AQAMJAN—Eјvaz, oqlum, sən bunu öz baş-
nyñ saadəti usyn etməlisən, qoj onun yrəji dinçəlsin.
qoj deməsinlər ki, Aqamjanın gəlini sadə bir aјilə-
dəndir, qoj bilsinlər ki, o bizim milli qəhrəmanly-
zyp başsıdır.

EJVAZ—Mən danşmasam başma nə olar?

AQAMJAN—Асых даньсақ, Eјvaz! Mən səni
doғru ölymdən qurtarmışam, sən ölməli idin.

EJVAZ—Dedijiniz turky öldürdiyüm usynmy?

AQAMJAN—Jox, Niqolaj hökumətinə qarşə işlə-
dijin usyn, sənin ölymyn başyn usyn bəјyk bir dərd
olub, halbuki, bir millət qəhrəmanly kimi dillərdə
dolaşman başyn usyn, bizim usyn və bytyn erməni-
lər usyn bəјyk bir fəxrdir, sən əzyn gərərsən, bu
saat millət səni tanьjan kimi, neçə alqьslajaşaqdır,
onda sən əzyn dajana bilməzsən və istər-istəməz dil-
lin asьlar; javaş, odur gəlirlər.

EJVAZ—Deməli beləliklə bu qan mənim boјnum-
da qalmalıdır.

AQAMJAN—Bu hər halda sənin usyn bəјyk bir
fəxrdir (irəlidə Hajqaz və Sona,
arəncə bəјyk bir izdiham, qьz-
lar, gəlinlər, ханьmlar, kybarlar
gəlirlər. Sona Eјvaza tərəf ge-
dir).

SONA—Eјvaz!

EJVAZ—Sona, sən onu atдың?

SONA—Mən məcbur oldum, mən səni ölymdən
qurtarmaq usyn öz ölyümə razı oldum.

QARAPET—Biz öz milli qəhrəmanlyzyp gər-
mək istəјirik, onu qabaqda saxarь.

KESİS—Eј Isanьın əmin quzularь, bizim namu-
sumuzu ləkədən qurtaran, milli qəhrəmanlyzyp Eј-
vaz Əsriјan budur, qan təkмəк haramdır, lakin onun
təkdüyü qan millət јолундə, din јолундə, o millət
qəhrəmanlydır.

QARAPET—Jaşasyn millət qəhrəmanly! Jaşasyn
millətin vuran əli! Urra... urra...

AQAMJAN—Qardaşlar, bir millət bəјyk alimlə-
rilə, dьşynən ədiblərilə, qorxmaz iјidlərilə fəxr edər,
mən Eјvaz Əsriјanla coх deјişmişəm, hətta bir јol
ona millət xajini də dedim, o coх асьxlandь, beş gyn
belə kecmədən millət namusuna toxunan ləkəni öz
dəmir əllərilə silib, onun damarlarьnda təmiz ermə-
ni qanь ахдырьнь hamьja gəstərdi, o tyrklərə gəst-
tərdi ki, bəјyk erməni milləti hələ ölməmişdir, o öz
şərəfini hər dəqiqədə qorumaq qadirdir, mən by-
tyn millət qabaqьnda ondan yzr istəјirəm, mən onun
qohumluқunu əzym usyn və varьqьнь bytyn er-
məni milləti usyn bəјyk bir fəxr hesab edirəm, o
millətin vuran əli, o millət namusunun qorxmaz ke-
sikəsidir, o millət qəhrəmanlydır.

QARAPET—Jaşasyn millət qəhrəmanly Eјvaz
Əsriјan! urra...

(adamlar Eјvazь aralyqda аьrlar).

EJVAZ—Dajanyñ, mənə də qulax asyn.

AQAMJAN—Bərkdən danş, Eјvaz.

EJVAZ—Bugyn erməni kybarlarь məni millət
qəhrəmanly taç ilə bəzəјirlər, qьzlar, gəlinlər mənim
başma cəcək səpirlər, lakin bu cəcəklər hamьsь qa-
na boјanmışdır, bu qan qardaş qanьdır, bu qan ta-
rixi qandьr, bu qanь mən boјnuma gətyrməyən,
mən qatil deјiləm, bu qandan mənim xəbərim jox-
dur, mən millət qəhrəmanly deјiləm, mən bu qanь
ystymdən qaldьrьb bytyn aqьrlyqь ilə tyrk və. er-

məni burzuazijasıyn, bu Aqamjanlağın, bu Salamovlağın və Romanov çəlladlağın sinfi vıçdanlağınə sьrьram, bu qanь tarix juja bilməjəçəkdir. Asьnyz gəzlərinizi qardaşlar, aldanmajın, tyrk əməkçiləri bizim düşmənimiz dejildir, bizi düşmənlərimiz aьğьr, bizim düşmənlərimiz bax bunlardьr, bunlardьr... bunlardьr... (g y l l ə r i a d a m l a r ь n b a ş ь n a s ь r ь b ç ə l d q a s ь r).

I Ş ь X S Ə N ь R.

Aqamjanın evində toj. (İcəridə calıb ojnajьrlar).

NABAT (icəri girir və Allahverdiyə)—Nə oldu kişi, uşaxdan bir xəbər bilmədin?

ALLAHVERDI—Haradan xəbər biləcəyəm, hansə casta gedirəm, aqьzma vurub qajtarьrlar, nə əldəsynü deyəm var, nə qaldьsьn, daha o juxarьlara da gedə bilmədim. Dejirəm bəlkə aradan sьxьb oralara kecdi.

NABAT—Bir gedəjdin də, ajaxlağın sьnməz ki!

ALLAHVERDI—Getmək olur, kəpəj uşaq bir iş gəryblər ki, iş olsun? İkitirəlik salьblar, nə o jandan bu jana bir adam kecə bilir, nə bu jandan o jana, o da hec o tərəfə kecməz, jə'qin ja vurdular...

NABAT—Mən itib gedirəm öz xarabamьza, mənim uşaqım jox olsun, mən tojda oturum?..

ALLAHVERDI—Bəs kişi nə dejir?

NABAT—Getdim jalvardım ona, dejir iti gərym, pişiji gərym daha onu gərməjim.

ALLAHVERDI—Evlad dejil ki, bir qəpiyə dəjsin, adam adama nə qədər jaxsьlx edər, kişi onu əlymdən qurtardь. O mərtəbəyə jətirdi, çamaat bunun başьna gyl səpir, amma o dəli buzov kimi şьllax atьr; uşax neçədir?

NABAT—Neçə olaçaq, qarabaxt, sapsarь mejit kimi, dinməz-səjləməz oturub dolu kimi təkьr gəzlərinin jaşьn (t e l e f o n z ə n g c a l ь r).

ALLAHVERDI—Bu da səhərdən nə zəngləyir (telefonu gətirib tərsinə qulaq bənatutur). Nə deşirsən, nə deşirsən, kim-sən; hec bunun səsi səxmər ki.

NABAT—A kişi, tərs-avand tutmusan, mən gər-müşəm, burasın qulaxlarına qojurlar, burasın aqızlarına.

ALLAHVERDI (telefonu düzəldir)—Kim-sən? Kim, mən kiməm? Mən Allahverdi Qəhrə-manı oqlu Əsrilan. Polsmestr... polsmestrdir, gə-mərnat, vaçib işdən ötrü? Polsmestr gə-mərnat istəyir; çənab polsmestr, qurbanın olum, mənim oqlumdan mənə bir xəbər? hə... hə... Eivaz, Eivaz, Əsrilan, hə, svoluş (Nabat) deşir, bəs svoluşdur. Hə gə-mərnat (telefonu jərinə asır) səni allah dəyib mən də saqırm.

NABAT—Svoluş nədir?

ALLAHVERDI—Svoluş jə'qin kərəj oqludur da... Bilmirəm. ançax onu bilirəm ki, svoluş səyşdür. Bəs biz də getdik, bu bədbaxt qızın halı neçə olaçaq-dır?

NABAT—Vallah hec bilmirəm neçə eləjim, yə-jim də getdi aqından, gedək mətbəxə aqızna bir parça çərək sal, daha ora ki, bizim jərimiz deşil, ora-da bizim təjəməz jox, tuşumuz jox.

ALLAHVERDI—Axmaq kimi vermədim İmam-vejdinin oqluna, hec olmasa atası atası ilə təj idi, qardaş qardaş ilə. Gətirdim öz əlimlə uşağı sal-dım oda.

NABAT—Dad vurdum sənə, qulax asmadın.

ALLAHVERDI—Aj arvad, naqqal qız naqqal, gərmədin ki, hərəsi bir zurna calırdı, biri deşir, mil-lət belə gəldi, biri deşir, bilmirəm nə olub.

NABAT—Nə isə, qismət belə imiş, allah istəyən jaxşdır, di gəl gərək.

ALLAHVERDI—Gedək gərək başımıza nə gə-lir, vallah mən bu gəçə arax icib dərdən lap keflə-nəcəəm. (Telefon zəng vurur). Əl-sən də saqırtmaçaqam (telefon zəng vu-rur), svoluş özünsən, kərəj oqlu (gedir).

(Sona, dələnçə Hajqaz gəlir).

HAJQAZ—Hara?

SONA—Siz mənə nə usun aqırlanmışsınız, mən nə etmişəm?

HAJQAZ—Mənə bax Sona, bu tar kimindir?

SONA—O mənə jadigərd.

HAJQAZ—Sən onu hələ də sevir-sən, deşilmi?

SONA—Hajiq, sən ki, hər şeyi bilirsən, mən ki, sənə hamıya demişəm.

HAJQAZ—Mənim evimə, Hajqaz Aqamjanın evinə adşız-sansız bir adamın, düşmən bir tyrkun, məhəbbətini daşyib gətirmək...

SONA—Hajiq, mən ki, səndən gizlətməmişəm, nə edim, məndən ki, aslı deşildir. Mənim yəjim divar deşildir ki, bir gündə şirələyən aqarsın, o bu-rada joxdur, o uzaxdadır, Qarabaqdadır, mən bir də onunla gəyşməyəcəm.

HAJQAZ—Jaxş eşit Sona, mənimlə ojnamaq ol-maz, sənə də son dəfə bildirirəm, bir də sən onu sev-miş olsan özünü də, onu da ölmüş bil, mənim ar-vadımın yəjində ançax mən, dilində ançax mənim adım olmalıdır.

SONA—Mən bir də onun adını səkməyəm.

HAJQAZ—İki millət bir-birilə qan davası ara-ğırkən bir düşməni sevmək, bir erməni qız usun namussuzlux, həm də milli bir namussuzluxdur.

SONA—Mənim təqsirim nədir?

POLİSMEJSTER (icəri gərərk)—Mən general qubernatoru gərmək istəyirəm.

HAJQAZ—Bujurunuz, Boris Matvejic. (Sona) Sən get icəri. Bujurunuz icəriyə.

POLISMEJSTER—Jox, mən onu tək görmək istəjirəm.

HAJQAZ—Bu saat (g e d i r).

QUBERNATOR (с ь х ь р)—Nə var, nə olmuşdur, polqovniq?

POLISMEJSTER—General həzrətləri, aldqymız son xəbərə görə sabah səhərdən qijam təşkilatə qəti сьхьş ömri vermişdir.

QUBERNATOR—Sabah səhər, sabah səhər, polqovniq biz bu geçə onların qabaxlamalyıq.

POLISMEJSTER—Elədir ki, var, general həzrətləri.

QUBERNATOR—Polqovniq, mənə elə gəlir ki, hər şey artıx hazırdır, bu saat başlamaq olar.

POLISMEJSTER—Hər şey hazırdır, general həzrətləri. Səhərin mısəlman tərəfindən erməni tərəfinə, erməni tərəfindən mısəlman tərəfinə bir nəfər belə keçə bilmir, gündə toqquşma olur, hər iki tərəfin qulaqı səsdədir, hamı bir gurultuja baqlıdır, mə'dənlərdə hər iki tərəfə dəstələr qojulmuşdur.

QUBERNATOR—Polqovniq, bu saat başlamaq lazımdır. Plan ki, sənə bəllidir.

POLISMEJSTER—Bəllidir, general həzrətləri!

QUBERNATOR—Ançax polqovniq, qarnizona e'tibar joxdur. Bu saat mənim qazaqlarımdan bir-iki dəstə mısəlman hissəsinə göndərilmişdir. Sonra adamlarınyz göndəriniz səs salınları ki, bu geçə ermənilər basqın edəçəklər, mısəlmanlara silah pajlasınları.

POLISMEJSTER—Hər kimə gəldi?

QUBERNATOR—Hər kimə gəldi, onlar öz çanlarınyı qorxusundan o jan-bu jana vura bilməzlər. Bir-iki dəstə erməni hissəsinə göndərilmişdir. Qoj onlar da bilsinlər ki, mısəlmanlar tərəfindən basqın gozlənir. Bu qədar.

POLISMEJSTER—Sonra?..

QUBERNATOR—Sonra, sonra qoj bir saatdan sonra adamlarımyz bir-birinə atəş acınları, gərisin onlar özləri aparırlar. Ançax hər iki tərəfə siz öyünüz getməli və müjəhən adamlar təjin etməlisiniz.

POLISMEJSTER—Onların hamıyş edilər, general həzrətləri.

QUBERNATOR—Bu saat mən də gejinim, gedək (g e d i r, g e j i n i r g ə l i r). Hə, polqovniq, sifətə ucun qoj bizimkilər hər tərəfdən bir-iki ev jandırsınları, qalanıny özləri jandırları.

AQJAMJAN (с ь х ь р)—Siz gedirsiniz, Tixum Jelisejevic, nə ucun belə tez?

QUBERNATOR—Təşəkkür edirəm, Ruben, ançax mən bu saat jaman xəbər aldm, tez getməlijəm, çiddi tədbir görmək lazımdır.

AQJAMJAN—Jaman xəbər? Bilmək olmazmy, general həzrətləri?

QUBERNATOR—Jox, Ruben, təssyf ki, deyə bilməjəcəjəm... Axtarsanıy söz aramızda qalmaq şərtilə olar da, bu saat polqovniq mənə bildirdi ki, bu geçə mısəlmanlar, erməni hissəsinə basqın dyzəlmək istəjirlər.

AQJAMJAN—Bu geçə?

QUBERNATOR—Mən bu saat gedirəm, lazımi tədbirləri görürəm, siz rahətsiz olmaınyz, ançax hər halda ehtijatlı olmaq jaxşıdır. Lazım olsa mən sizə bir qədar silah da verə bilərəm. Ançax söz aramızda.

AQJAMJAN—General həzrətləri, mən coxu da mə'dənlərdən qorxuram.

QUBERNATOR—İstəsəniz mən sizin ucun hələlik gycunyzy jəqana qədar bir-iki dəstə öz qazaqlarımdan da göndərə bilərəm.

AQJAMJAN—Riça edirəm, general həzrətləri. Mən bytyn erməni milləti adından sizə təşəkkür edirəm.

QUBERNATOR—Hər ehtimala qarşı hazır olunuz. Gedək (gedirlər).

AQAMJAN (telefonu alır)—Allo... 64—18. Arşaq, mənəm, bu gecə müssəlmanlar bizim tərəfə hücum edəçəklər, uşaxlar jəq, səxar bəjəra, tyfəngi olanlar gətyrsynlər, olmajanlar ucyn tapylar. Bu saat Sədraqgil də de. (Hajqaz gəlir). Allo... allo 73—36. Simon, mənəm, bu gecə müssəlmanlar hücum edəçəklər... dedilər, kim, qubernator, telefonla... jaxşy, jaxşy. Arşaq demişəm.

HAJQAZ—Bu gecə?

AQAMJAN—Bu gecə, daha orada demə, məclis daqylar, ançax javaşca Sərkisgilin qulaqyna de, mən bu saat qajyđram. Mə'dənləg adam göndərmək lazımdır (gedir, gəjiniir və qajyđır. Hajqaz da gedir bir nəfər ilə qajyđır). Pəncərələri örtyn ki, bəjərdən işyx gərynməsin, gedək Arzuman (gedirlər, icəridən bir-iki nəfər səxylr, Qarapet də onlar ilə səxylr).

QARAPET—Hələ axşamdır, siz haraja daqyl-syrsynlyz?

HAJQAZ—Siz rahatsyz olmajn aqalar, onlar bu saat qajyđır.

QARAPET—Olmaz, olmaz, dajan elə bir jerdə bəjlən gəlinin saqylqyna icək, elə burada ajaxysty şarab verin. adə gəlini də saqylrın.

HAJQAZ—Qarapet, biz onlarsyz da icə bilərik, işləri var saxlamajlylyz.

QARAPET—Aqalar, adə tar calanlar nə oldu? Burağa gəlin, dajanyn, gəlini də gətirin... icək ajaxysty bizim həqiqi milli qəhrəmanlylyzyn və onun gözəl gəlininin saqylqyna, urra... urra...

QONAXLAR—Əryssynlər. Bir jerdə ojnasynlar.

QARAPET—Adə cal (tar calan tuş calır).

HAJQAZ—Aqalar, mən öz tərəfindən və gəlinin tərəfindən sizə təşəkkür edirəm, mən qadet qorpusunda oxumuşam, vaqıtlyz elədir ki, bizim millətimize ijidliklə vuruşan, vuruşmaq bəcaran adamlar lazımdır, mən əjrəşmişəm, mən əjrəşirəm, mən... (Bu aralyxda, Baxşy əlində bir dəstə gyl icəri girir).

SONA—Ah...

HAJQAZ—Aha, bu odur? (deyə ona tərəf getmək istədikdə Sona sərt bir səqyrtly ilə Baxşynyn jany-na qasylb, onu öz arxasında saxlajaraq).

SONA—Jox dəjməjin, mən qojmaram.

HAJQAZ (əzyny saxlamaqda və gylımsər gərynməyə calşaraq)—Sən nədən qorxdun, Sona?

SONA—Onda bir təqsir joxdur.

QARAPET—Çanым onunla kimin nə işi var? Arvadlar elə qorxaçaq olur, gəlib, xoş gəlib, çanым otur.

HAJQAZ (sakit bir səslə)—Sizə nə lazımdır?

BAXŞY—Mən eşitdim ki, bu gecə Sonanın tojudur, biz qonşujuq, mən öz borcumu jerinə jətirməyə gəldim, mən Sonanın təbrik etməyə gəldim.

QARAPET—Aj saq ol müssəlman qardaş, bujur otur, qoşul bizə.

HAJQAZ—Bujurunuz, oturunuz.

QARAPET—Gəl çanым, gəl, habelə, otur burada, hec yrejnini səxma, bu vurhavurun icində ki, bu frontdan kecmisən, elə qocax adamsan, qocaca çan qurbandır. Hə Hajqazaqda, danlyş gərək, səzyn jərymlyş qaldy.

HAJQAZ—Mən daha danlyşmaq istəmirəm, mən sonra danlyşaram, siz işinizdə olunuz.

QARAPET—Bu saat mən düzəldim, adə hamı o qarabaqlı gedəsi. qəzəşdər başına dənyum. Usta, cal bəjlən gəlin ojnəsən. Hə, başlağın!

SONA—Mən ojnamaq bilmirəm.

QARAPET—Siz oləsiniz, hec o bojda zarafat olmaz. Hamı dejir Qarabaqda Sona kimi ojnajan joxdur, durum ajaqə gəyüm. Usta, başna dənyum şə-dərdə cal.

SONA—Mən ojnamaq bilmirəm.

HAJQAZ—Sona, dur ajaqə (S o n a a j a q ə d u r u r). Cal, usta.

SONA—Hajiq, mənim başım giçəlir.

HAJQAZ—Ejbi joxdur, dajan, dajan, saxla usta (tez gedib B a x ş ь n ь n t a r ь n ь g ə t y - r y b o n a v e r ər ə k) al qocax, indi ki, gəlmisən, bekar oturma, cal.

QARAPET—Aha, o calmaq da bilir?

HAJQAZ—Elə bilir, Sonanın havasın ondan jaxş bilən joxdur.

QARAPET—Di onda toquşdur gəzünə dənyum, allah elə səni öz əl-ajaqlıqla gəndəribdir, arax verim?

BAXŞB—Mən icmirəm.

QARAPET—Di başla.

HAJQAZ—Gəl, Sona.

SONA—Hajiq, mən ojnaja bilmirəm, başım hər-lənin...

HAJQAZ—Ejbi joxdur. İcən mən, sənin başın nə ucun hər-lənin? Di başla (B a x ş ь c a l m a q ə b a ş l a j ь r), aha, bunun qabaxçadan oxumaq da var. Qarapet qabaxça biriniz oxumaq əylə oxuyunuz.

OXUJAN—Azad bir quşdum,
Juvamdan ucudum,
Bir baqə düşdüm,
Bu gənc jaxşmda.

Bir ovcu gərdy,
Kəksümdən vurdu,
Torpaqə düşdüm
Bu gənc jaxşmda.

(Hamı təkrar edir, Sona ojnajır, hamı ojnajır).

(G y l l ə a t ь ı ь r).

HAJQAZ—Başlandı, pənçərələri örtünüz.

İşx dəjişir.

(Baxşın otax, ancax işxları sənməs, jalmız icəri otaxın pənçərəsindən keçən işx otaxı bir qədər əjdənləşdirər, bu aralıq, Sona aq jatax paltarında icəridən səlxər, javaşca Baxşla janaşaraq).

SONA—Baxş.

BAXŞB (birdən diksinmiş kimi)—
Hə... Sona, sənsən?

SONA (ə l i n d ə k i a c a r ь o n a u z a - d a r a q)—Al tez buradan get.

BAXŞB—Sona, sonra səni inçidərlər, onsuz da bəjirdə gərək ki, atşmadır, burada ja orada mənim ucun hec bir fərqi joxdur.

SONA—Get və bir kəlmə də danışma...

BAXŞB—Jaxş, Sona (a c a r ь a l ь r v ə j a v a ş c a b a j ь r a c ь x ь r, S o n a b i r q ə d ə r q a r ь d a d o n u b q a l ь r v ə s o n - r a B a x ş ь n ь n g e t d i j i n i t ə j i n e d i b d ə n m ə k i s t ə j i r, b u h a l d a y z ə r i n ə b i r k ə l g ə j e r i m ə j ə b a ş l a d ь q ь n ь g ər y n ç ə ə z y n y s a x l a j a b i l m i r).

SONA—Ah!..

EJVAZ—Sona, qorxma, mənim, Baxş harada-dır? Mənə dedilər ki, o buraja gəlmişdir, mən onun dalınca gəlmişəm.

SONA—Mən acarıb ona verdim, getdi (bu halda HAJQAZ SƏQƏRTƏ İLƏ İCƏRIDƏN SƏXƏR VƏ İŞƏQƏ JANDƏRƏR).

HAJQAZ—Ej, kim var burada, Sona?

EJVAZ—Mənəm.

HAJQAZ—Ejvaz, sən sən, sən burada nə gəzirsən?

EJVAZ—Sən burada nə gəzirsən? Sən burada nə gəzirsən, millət qəhrəmanı? Millət bəyrdədir, qənbərlik ystədir, qazmalardadır, olur, qəbər, sən evdə jəyrsən... millət qəhrəmanı...

HAJQAZ (o jan-bu jana baxaraq)—O haraja getdi, Sona... de gəyüm o haraja getdi?

EJVAZ—Onu mən buraxdım.

HAJQAZ—Nə haqq ilə mənim evimdə aqalx edirsən?

EJVAZ—Nə haqq ilə, gəl bax (bajərdə janqəyən gəyünür) gər, evlər janər, mə'dənlər janər, binalar daqəyər, bytyn şəhəri alov, tysty və duman bygymysdyr, pulemjotlar, vintovqalar, gojdən od jaqəyər, jerdən qan axər, o odun icindəkilər kimlərdir, qorumaq hec bir şeji olmajan aç, joxsul kytə var-joxunu iki patrona verib atər, lakin kimə? Qardaş qardaşa. Nə ucyn? Kimin ucyn? Sizin ucyn, sizin mə'dənlərinizi, sizin evlərinizi qorumaq ucyn. Bu saat öz jumşax jataqynda şirin-şirin jatan Aqamjanlar və bu saat general qubernatorun evində qumar ojnajan Salamovlar ucyn.

HAJQAZ—Siz onu jaqəyşdən səxarəb jaqmura atdınyz... Mən onu salamat saxlayəb buraxaçaq-dım... Basqəna gələn mysəlmanlardər, bu adamlar də qazmaja gəndərən mən dejiləm.

EJVAZ—Qazmaja gəndərən sən dejilsən, fəqət bu qazmalar jaradan sən sən, sənin atandı, sizin

sini təbjətinizdir, sizin başnyəzən ustyndə öz qara qanadlarəy səyran iki baş qartaləy.

HAJQAZ—Onlar öz milli namuslarəy qorujurlar.

EJVAZ—Onlar sizin pullarəy qorujurlar.

HAJQAZ—Sən xajinsən!

EJVAZ—Mən xajin dejiləm, mən dymənəm.

HAJQAZ—Mən öly milcək dejiləm Əsrijan, dymən-dyməni silahla qarşylajar (Əlini çibinə atər, fəqət Ejvaz ondan tez tarançasəy səxarəy).

SONA (əzyny onlarəy arasəna atər)—Etməjin, jalvarəy sizə.

EJVAZ—Saxla, geri (bu halda bajərdən bir gyllə pənçərəjə dəjir). Pənçərəni örtünüz, patron sizin pullarəy ilə hesablaşmaz.

İ Ş Ə X S Ə N Y R.

Күсәдә. (Ики дүшмән үз-үзә).

ERMƏNI—Ej dəli mysəlman, qabaqda soxulma, məzhəb haqqı elə vuraram motal kimi partlarsan.

MYSƏLMAN—Uzun danışma qurumsax, o Əlinin qəzəb oqlu Əbylfəzabbas haqqı, topraqın turba ilə daşyaçaqam, kişisən başın sыхар, məhyrlyjym alnı.

ERMƏNI—A gedə İxşan, apar o uşaxları, dal-dan salın o kərəj oqlu mysəlmanın dəvrəjə.

MYSƏLMAN—O Əlinin qəzəb oqlu Əbylfəzabbas haqqı, lap bir rot¹ da gəlsəniz, ajax geri basan deşiləm, çuça kimi dənlərəm sizi, mənə qarabaqlı deşlər, kişisən təkbətək gəl qaraldım gözünü alnı.

ERMƏNI—Gəlməjən hec kişi deşil.

MYSƏLMAN—Jox aşna, allada bilməzsən. Oturmuşam özüm ucun rahat mostavoj, əlimdə beşatylan, belimdə patrondaş, istəjir kyllıhy-ərəsej jьqь-lьb gəlsin, jerimdən tərənən deşiləm.

ERMƏNI—A gedə, belə geryrəm sən də elə mənim kimi aqıldan kasıbsan. Qarabaqda kimlərdənsən?

MYSƏLMAN—Sən kimi tanıjırsan?

ERMƏNI—Mən Jevlaxdan o yzə bytyn qarabaqlıları tanıjıram.

MYSƏLMAN—Usta Muqanь tanıjırsan?

ERMƏNI—Zurnась Muqanь, onun zatınь tanıjıram.

MYSƏLMAN—Bura bax qonşu, sən zəhmət cək bir az da danış.

ERMƏNI—Qonşu, mən də elə onu deşəcəkdım. Sənin səsin mənə tanış gəlir.

MYSƏLMAN—Qonşu, zəhmət cək bir balaça başın səngərdən sыхар.

ERMƏNI—Jox aşna, hec o bojda zarafat joxdur.

MYSƏLMAN—Sən eləsən, vurمام, o Əlinin qəzəb oqlu Əbylfəzabbas haqqı vurمام.

ERMƏNI—Jox, aşna, mən ölym hec yz vurma, əlsəm də başın sыхарan deşiləm... istəjirsən sən sыхар, mən baxım, məzhəb haqqı, vurمام.

MYSƏLMAN—A kişi, mənim gözlərim səninkindən jaxş secir, istəjirsən tyfəngi qojum jerə ha... inanmırsan, bax bu da mənim əllərim.

ERMƏNI—Jox qonşu, dil təkmə, kecəl suja gedən deşil..

MYSƏLMAN—A kişi, hansı kənddənsən?

ERMƏNI—Mən Tuqdanam.

MYSƏLMAN—A kişi mən də ordanam ki, Allahverdi Qəhrəmanoqlunu tanıjırsan?

ERMƏNI—Neçə Allahverdi? (b a ş ь n ь c ь x a r ь r) Allahverdi elə mən özüməm ki.

MYSƏLMAN—Gedə Allahverdi (b a ş ь n ь c ь x a r ь r) ?

ALLAHVERDI—A kişi İmamverdi, tfu sənə giç mysəlman (h ə r i k i s i b i r - b i r i n i q u - ç a x l a j ь r). Səhərdən başın dolaşdırımsan, yrək-gəbəjimi jemişəm, hacan gəldin? Uşaxlar neçədir? Kylsym baş nejləjir?

İMAMVERDI—Намьсь дуасьдыр, Nabat baş neçədir?

¹ Rot (rota demək istəjir)—bölyk.

ALLAHVERDI—Сох-сох дуасьдыр, мәнә бax, Imamverdi мән өлым тыфәңги һара қојдун?

IMAMVERDI—Сән өләсән сәни гөрдүм сеvindi-јимдән һec бilmirәм һара атдым. Јә'ни тыфәңгдә дә тыфәңглик јoxдур, зәһимар шисирди. Әvvөл бир piston-лу тыфәңгим варды, sonra bunu тәрдым, onun да patronu јoxдур. Сән allah Allahverdi бир-iki patron ver мәнә.

ALLAHVERDI—Axtarsan elә mәнimki дә azдыр. Ala dөrd dәнә verim, ançax mән өлым atanda yzy бәри tutmajasan, sән өләсән көрәј ушақы бир iş гөрдүләр ki, iş olsun. Ara јerdә халқы verdilәр qыргына. Bah, bäs sән dejirdin patrondaşым doludur.

IMAMVERDI—A kişi, patrondaş һань? Јalandan kyjә basmьşдым. Bura bax, Allahverdi, oturmьşuq burada birdән o көрәј oqlu Işxan dedijin daldan гөләр...

ALLAHVERDI—A kişi, burada Işxan nə гәzir. Јalandan sәni qorхudub qасырмақ istәјirdim.

IMAMVERDI—Сән өләсән, бир аз да мөһкәм diseјdin qасақақдым.

ALLAHVERDI—Axtarsan elә mән өзүм дә һazыrlaşыrdым qасмақа... bura bax, һәлә sән necүн өзүny soxtusan һамьдан qabaқа.

IMAMVERDI—Eh, sәnin sөzүн nәdir, qarabaqlы gedәsi dalda qalsын. Çahad elәmişәм дә, bäs sәнә nə düşyb һамьдан qabax гөлmişән?

ALLAHVERDI—Nә bilim a kişi, mән дә qarabaqlыjam da, mән дә sәnin kimi axmaqam da.

IMAMVERDI—Eјvazdan nə хәбәр var? Mән ki, Вахшыһ тара bilmirәм.

ALLAHVERDI—Eјvazын işi uzundur, nə öldysy mә'lumdur, nə qaldыsь. Elә açam...

IMAMVERDI—Сән өләсән Allahverdi, mәнim үгәјim ахы, асындан lap qармын girdovoj kimi fit calьr.

ALLAHVERDI—Dajan, mәнim heјbәmdә syrsat var... һә, qыzy vermьşәм ахь, bu geçә toј idi...

IMAMVERDI—Qыzy verdin, allah mybarәk elәsin, kimә?

ALLAHVERDI—Hec demә Imamverdi, бир qәlät idi ata-babam ilә elәmişәм, ançax daha keçibdir, һәлә gөrdүm bajыrdа vurhavurdur, mәtbәxdә jarmь dәнә toјux var idi, бир аз да qalbas ilә donuz әti, tez doldurdum heјbәmә durdum ajaқа.

IMAMVERDI—Qalbas ilә donuzu өзүн je, toјuqu бәри ver.

ALLAHVERDI—Allah bunlaryn evini jьxsын, jьхдылар mәxluqun evini!

IMAMVERDI—Doqrudan aj Allahverdi, bu nə işdir gөrdүләр, bunu һansь aqылly elәdi?

ALLAHVERDI—Hec bilmәk olur neçә işdir, mәнә nə düşyb гәlim sәnin ilә әlbәjаха olum, һәлә o јанындакь kim idi, jazыqь vurdum jьхьldь. Vallah qorхudan атдым, јoxsa һec vurarдым?

IMAMVERDI—Burada adam nə гәzir, aj giç, јанындакь paraqым idi, sәni qorхutmaq usүн qojmьşdum, ara јerdә paraqым deşildi.

ALLAHVERDI—Elә jaxşь ki, parax imiş, үгәјim lap dinçәldi...

IMAMVERDI—Jьхдылар kasьb-kysubun evini (b u a r a l ы x A r a m g ö r y n y r).

ARAM—Eј, kimsiniz?

ALLAHVERDI—Mәнәm a gedә, adә, тыфәңгим nə oldu?

IMAMVERDI—A kişi, otur, ja indi mysәlman olaçaq ja ermәni, ermәni olsa sән qojmazsan, mysәlman olsa mән, olmasa ikili düşәrik ystynә.

ARAM—Jerinizdән tәrpәнmәјin, adьnyz nәdir?

ALLAHVERDI—Allahverdi Qәhrәmanoqlu, Әs-rijan.

ARAM—Allahverdi daјь, sәnsән?

өзүн дә қал әнғими гөзлә... Нә, сонра јадьмдан сь-
хар, мьсәлманлара бир аз патрон вермәк лазьмдыр,
сонра лазьм гәлсә qазақлар да бир аз көмәк et-
синләр.

POLISMEJSTER—Kimə?

QUBERNATOR—Kimə, hec kimə, һәр iki тәрәф-
дә ара сөјүдүдә onlar қызығьсынар (P o l i s -
m e j s t e r с ь х ь р, бир аздан Volodin
icәri girir).

QUBERNATOR—Aha, çənab Volodin, ахьр ki,
sizi дә гөрә bildik, baxtьmьz dost imiш, bujurunuz,
oturunuz! Siz ахьр dastanlarda oxunan qәhrəman-
lar kimisiniz, һәр јerdә adьnьz cәkilәр, өзünüz gө-
runmәzsинiz. Adь var, öyü jox. Gәрәk ki, allah da
belәdir?

VOLODIN—Bizim, general nә zarafat ucyn, nә
dә qompliment¹ demәk ucyn vaqtьmьz joxdur. Biz
iш ucyn gәlmisik, riça edirәм ki, tarşьrьnьz, joldaş-
larьmь da buraxьnlar.

QUBERNATOR—Jox Volodin, mән sizi coxdan
gөрмәk istәjirdim, ançax diplomatija sizin vaqtьnь-
zь elә almışдыr ki, gөрünmьrdünüz.

VOLODIN—Mән diplomat dejilәм, mән işçijәм.

QUBERNATOR—Oho, dildә әlbәttә! Ançax biz
ešitmişik işçi cәkiç vurar, şalban daşьjar, siz ki,
allaha şykyr, nә onlardansьnьz, nә дә bunlardan.

VOLODIN—Mән şalban cox daşьmьşam.

QUBERNATOR—Ançax Sibirijada, sәjasi dus-
taxlar arasьnda.

VOLODIN—General, siz sөzүmy sarpdьrьsьnьz,
mән xahiш edirdim...

QUBERNATOR—Mән sizin xahişinizi bilmirәм.

VOLODIN—Biz xahiш etmirik, tәlәb edirik, bu
qardaş qьrғьnьnь dajandьrьnьz!

QUBERNATOR—O sizin bund planьnьza mane
olur, onun ucynmy?

VOLODIN—Bizim planьmьza hec bir şey mane
ola bilmәz. Mән sosial-demoqrat bolşevik partijasь
adьndan, qәti dejirәм, bugyn qьrғьn saxlanmazsa,
sabahdan hec bir mә'dән, hec bir zavod işlәмәjәçәk.
Siz iki qardaş kytläni bir-birindən аьrьr, bir-birinә
qьrdьrьsьnьz, biz buna jol vermәrik.

QUBERNATOR—Siz nә istәjirsiniz? Istәjirdiniz
bu iki vәhiş millәti birlәşdirәk ki, sizin idarәniz al-
tьnda bizi, Rusijanьn doqma oqullarьnь qьrsьnlar?
Mән aqalьx syrмәk istәjән bөjyk bir imperijanьn bir
әskәrijәм, imperijanьn sәjasәti өз bajraqьnь bir
jandan Bөndәр Buşirә, bir jandan da Bosfor sahilinә
saңmaqдыr, bu jollara kimsә mәнim ucyn odeqolon
sәrmәjәçәkdir, bu jol syngy ilә асьlmalьдыr ki,
onun da mәhsulu gәmikdir vә qan... Onlarьn ançax
bir allahь var: pulemjot. Sәjasәtdә mәрhәмәt ol-
maz, mән onu öldürmәm, o mәni öldyrәçәkdir, on-
lar birlәşçәkdirlәр, mән patron altьnda doqma oq-
lanlarьmьn başьnь qojmalь idim, indi isә, özlәri bi-
lәrlәр, saьn daşь, saьn quşu.

VOLODIN—Siz çәlladsьnьz!

QUBERNATOR—Volodin, siz isә, vәtән vә mil-
lәt xajinisiniz, siz myharibәdән сьхмьş imperijanьn
cәtin vәzijәtindән istifadә edib onun tәxy taçьnь
düşmәnlәrin ajaqь altьna salmaq istәjirsiniz, belә
bir halda siz, siniflәр vuruşu salmaqta calьsьrь-
nьz, bu, millәt ucyn ölmьdir. Bu doqrudan da qar-
daş vuruşu olardь. Fәqәt siz bunu gөрmәjәçәksiniz.

VOLODIN—Siz sinif vuruşunu millәt vuruşuna
cevirmәklә ançax vaqtь uzada bilәrsiniz. Lakin onu
әbәdilik susdurmazsьnьz, o vuruş һәр gyn gedir,
bugyn dejilsә, sabah, o sizin tәxy taçьnьz өз
amansьz baltasь altьnda әzәçәkdir.

¹ Qompliment—zarafatla tәrif,

QUBERNATOR—Aha, demək millət vuruşu olmasajdı, vətəndaş vuruşu olmalı idi, şah və mat çənab Volodin, siz cox xarab ojuncaşunuz, siz qabaxlanmışsınız, siz uduzmuşsunuz, artıx buraxın bu ojunu, hələ geç dekil, zəgərin jağsından qajıtmaq da bir qazançdır. ojunun sonu isə, sizin ucun cox qorxunc olar. Imperija dəjyşgən bir qartaldır, o qartallar ilə dəjyşür, siz isə, qanadı qırtıx sərcələr kimi ancax əl-ajaqa dolayışsınız.

VOLODIN—Lakin o qartal Rusija əməkçilərini qanıyla sorur, onun sonudur, o başlağın hec birini ölymdən qurtara bilməjəcək.

QUBERNATOR—Volodin, mən səni saxlamram, çənab Volodin, gedə bilərsiniz? Mən son dəfə sizi ajiyıtmaq istəjirdim.

VOLODIN—Biz tələb edirik general, joxsa hec bir mədəndə hec bir carx fırlanmajaçaqdır.

QUBERNATOR—Siz cox sərtsiniz, çənab Volodin, bu qanlı hadisə mənim də əsəblərimi sarsıtmışdır. Siz də məni təbiətdən sıxardınız, nə etmək, mən də əlimdən gələn qədər calışsam, qultur bir adam belə bir vəhşətə sojuxqanlıyla baxa bilməz, riça edirəm joldaşlağınızda da bildiriniz, mən onlağın xahişlərini bəjyuk sevinçlə qəbul edirəm və elə bugun lazımi tədbirləri gərəgəm.

VOLODIN—Sabah geç olar, general.

QUBERNATOR—Mənim sözymə inanınız, Volodin, sabah işçilər onlağın nəticəsini gərərlər, hər halda mən onlağın inandırmaqda calışacaqam, vəziyyət cətidir, Volodin, nə etmək səjasət şahmatdır, jaşasaq sonunu gərərik.

VOLODIN—Əlbəttə, general, jaşasaq sonunu gərərik (g e d i r).

QUBERNATOR (z ə n g i v u r u r , P o l i s m e j s t e r g ə l i r)—Polqovniq, onu buraxınız. Joldaşlağın elə bu geçə bir baş dustaqa.

POLISMEJSTER—Volodini buraxmaq?

QUBERNATOR—Buraxmaq...

POLISMEJSTER—Elədir ki var, general həzrətləri, bu doqru əmrdir, çunki onun nüfuzu cox bəjykdür.

QUBERNATOR—Polqovniq, siz hələ gənçsiniz, mən vəziyyəti sizdən jaxşə gəyürəm, artıx onlar qorxusuzdur, internasional birlik həmişəlik qırtılmış, tarixin carx sevrilmiş, bund gəmişi qajaja sırtıyib parcalanmışdır, indi artıx onlar və o, hec bir şey dekilirlər... buraxmaq və sabahdan geç olmajaq onu və Əsrijanə mənə təslim etmək!

POLISMEJSTER—Bağışlağınız, general həzrətləri. Dirisini ja ölysynü?

QUBERNATOR—Polqovniq, siz səjasət terminlərini əjrənmiş olmalı idiniz, ölysynü...

POLISMEJSTER—Baş ystə, general həzrətləri!

P Ə R D Ə

Gizlin təşkilat.

VOLODIN—Joldaşlar, işləs qurtardır, hər kəs iş başına. İşçilər qərarə gözləyirlər, hamıya anlatmaq lazımdır ki, zabastovqa getdikə genişlənməli və bu сьхьь, işi qəti sona jetirməlidir, zabastovqaja qoşulmamış bir mə'dən belə qalmamalıdır, gedək joldaşlar, bir-bir, iki-bir сьхььmaq lazımdır.

BAXŞB—Hər halda joldaş Volodin, bu işləs mənim fikrimi daha da dolaşdırır, bu qədər qan təkylyr, biz işə, susub oturmalyıq.

VOLODIN—Gedək, biz jolda dənşarəq.

ARAM—Bilirsən joldaş Volodin, mən sizin əlinizdən şikajət edəcəyəm.

VOLODIN—Kimə?

ARAM—General qubernatora, çunki siz onun deyjinə əməl etmək istəmirsiniz.

VOLODIN—Jox, Aram, sənin fikrin dyz dejidir.

ISAQ—Necə dyz dejidir? O cox doqru gəstərir, bir də sən özün dejrən qubernator dejr ki, səjəsət şahmatdır, bəs o mənə mat desin, mən ona jox, vallahi ona elə mat dejrəm ki, anasə da afərin desin.

VOLODIN—Jox, Isaq, bizim partiya buna jol verməz. Təşkilat tinlərdə tək-tək adamlarə vurmaqla məşqul ola bilməz.

ISAQ—Hec elə şej joxdur. Nədəndir, onlar vururlar, gyndə birini, o gyndən necəsini vurublar, ne-

cəsini tutublar, necəsini gəndəriblər, amma siz bizim əl-qolumuzu baqlajərsənyəz... bu da səzdyr, sən məni vur, mən dajənyə baxym, o birini vurar, mən beşini vuraram.

ARŞAQ—Isaq doqru dejr.

VOLODIN—Dajan, sən anla ki, Isaq bir nəfəri, beş nəfəri vurmaqdan bir şej сьхььmaz, bunu vurarsan jerinə ajrəş gələr, burada əsl iş ysuldadır, baltanə aqəçn kökyndən vurmaq və bu qanly ysulun özylyny daqəytmaq lazımdır, bu da ançax kytlə vuruşu ilə ola bilər.

ISAQ—Eh, əlmə eşşəjim jaz gələr, jonça bitər, hacan kytlə duraçaq, hacan baltanə vuraçaq.

ARAM—Əzyn də otur ləpədejəndə, gözlə hacan xəzri gələçək ki, kosovajə¹ jola dyssyn.

VOLODIN—Hacan joxdur, bizim partijaməzən gəstərişilə ilk işimiz bir an əvvəl kytləni ajax ystə qaldırmaq və bytyn bu ysulu alt-yst etməkdir.

ISAQ—Çаньм, bulax öz jerində ulax öz jerində, zabastovqa öz jerində, bu öz jerində. Qubernatoru vurmaq lazımdır, qurtardır getdi.

ARAM—Adam eşşəjə minər ata catəncə. Padşah ki, ələ dyşmyr, girdovoj da gəldi, vur getsin.

VOLODIN—Olmaz, belə iş etmək olmaz.

BAXŞB—Mənim də fikrimi dolaşdırən budur. Mən bir tərəfdən həmişə qana dyşmən olmuşam, obiri tərəfdən də baxıram, bəs bu axan qanlar nə olsun? Dyşmən vursun, sən dajan bax?..

VOLODIN—Baxmaq çinajətdir, vurmaq lazımdır, ançax tin başında jox, tək-tək adamlarə jox, асьх vuruşda, səngərdə, bytyn ysulu öldürmək lazımdır. Gedək, Baxşь, mən başqa özəklərə tələsirəm (g e d i r).

ARAM—Volodin lap aq eləjir, ona dəjmə, buna dəjmə, o səni vursun, sən gəl dyş işçilərin çəmdəji-

¹ Kosovaj—bəjyk jəlkən gəmisii.

nə, ondan qorx, bundan qorx, başың un cıvalына sox.

EJVAZ—Jox joldaşlar, Volodin doqru dejir, sizin danьыqьыңыз nahaqdyr, bir dejil, iki dejil, bunu vurarsan obiri gələr. Bulaqьın əsl gəzyny tutmaq lazьmdyr. (B u h a l d a b a j ь r d a n g y l l ə s ə s i g ə l i r) .

ARAM—Bu nə idi?

EJVAZ—Uşaxlara bir şeј olmasьn (b a j ь r a g e t m ə k i s t ə j i r . A r a m o n u s a x - l a j ь r) .

ARAM—Dajan çanьm, haraja dyrtylyrsən?

(B a x ş ь h ə j ə ç a n l a i c ə r i g i r ə r) .

EJVAZ—Baxşь nə var, nə usyn qajьtdьn?

BAXŞЬ—Vurdular, Volodini vurdular.

ARAM—Vurdular? Bu çəlladьxdyr.

EJVAZ—Gedək joldaşlar, jox, jox, hamьnyz gəlməјiniz, bir jerdə sьxmaq olmaz.

ISAQ—Mən, joldaşlar, o jan-bu jan bilmirəm, Qubernator demişdir ki, səјasət şahmatdyr, jaşasaq gərərik, demək jaşamajaçaqsan, gərməјəçəksən, o dedi, etdi də, daha bəsdir, joldaşlar, nə olaçaqsa olsun, ölymə ölym!

ARŞAQ—Biz bir jollux onlara gəstərməјlijik.

ISAQ—Doqru dejirsən. Mən qəti bir fikrə gəlim, bu qan təkylməli qandyr, mən tək başьma gedirəm.

ARAM—Jaxşь, gedirik, ançax Isaq onu bil ki, bu iş iki nəfərdən birinin ölymydyr, ja vuranьn ja da vurulanьn.

ISAQ—Mən ikisinə də hazьram.

ARŞAQ—Jaxşь mən də gedirəm, ölymə ölym!

ISAQ—Bəli, ölymə ölym!

I Ş ь X S Ə N Y R .

XV ŞƏKİL

Kycədə (A r a m g y l s a t ь r) .

ARAM—Jaxşь gyl var, təzə gyl var, budaxdan səhər dərilib, baqdan təzəçə gəlib, qərənfil, nərgiz, bənəfsə, arvad alancьn, ərə gedəncin, toja gedəncin, uşaqь olancьn, jasa gedəncin, əlysy ələncin, pulu olan, başьnda aqlь qalan, aqьzьnyң dađьny bilən, havajь patronndan olən, kim gəlib gəlsin, hamьja catar, qijməti uçuz, dəјəri baha, bah... bah.. bah... evində əlməјəsən kasьb, mastovojda əlmək usyn adam tapьlmaz.

ISAQ (g ə l i r) —Bura bax, bu gylləri neçə satьrsan?

ARAM—Neçə ki, sənin keјfin istəјir, qarpuz kimi ədədlə, adam kimi dəstə ilə, mastovoja uzanmaq usyn, noxud kimi batmanla, ipək kimi arşьnla, nə sajax əzyn bujursan (j a v a ş ç a d a n) , xəbər gəldi, bu saat sьxaçalar...

ISAQ—Jaxşь, bunlağьn qijməti necədir?

ARAM—Qijmətə səz joxdur, qьz əryşyndən bir az uçuz, adam başьndan bir az baha.

ISAQ—Onu hara qojmusan?

ARAM—Janьmdadyr, nə qədər bujurursan, hacsana bujurursan, hazьrdyr, gyl sizincin nəlik olsun?

ISAQ—Neçə jə'ni nəlik olsun? Ver gərym, dolmaььxdan, dyşьbərəlikdən.

ARAM—Başyna dönyum, myştəri, sən gyluny al, qərzinkəyə səvkənmə, jəxarsan.

ISAQ—Göryum bu gylun qijməti necədir.

ARAM—Qijmət çyrğəcyrdyr, tojluquq başqa qijməti var, jaslyqyn başqa.

ISAQ—Qəbir ystə arapaşaşam.

ARAM—Onda qijməti bir az baha olaşaq, cunki adam sox ölyr, maxluq hamşy ondan istəjir, özgə ucun bir şahib jaxşşyndan, sənin ucun iki şahib ə'laşyndan, gylun dəstəsi ajaxdadyr, özyny at, gylləri saxla, qoj sənin ucun şahid olsun!¹

ARŞAQ (g ə l ə r ə k)—Adə bu gyldən necəyə? Daqlybşdylar, gəlirlər, hazyr ol!

ISAQ—Jaxşşy, ver göryum ondan bir dəstə...

ARAM—Bujur, başyna dönyum!

ARŞAQ—Jadyndan sьxmasьn, atan kimi otur jər, vuranda bərk vur, unutma Isaq—şah və mat!

ISAQ—Arxajyn ol, nə verəçəjik?

ARAM—Nə qədər sox versən, başylyp uçalь-qьdyr.

ARŞAQ—Daha mən gedirəm.

ARAM—Javaş, qərzinkəni jəxdyn, başyna dönyum, səni tanjyrlar, tez get.

ARŞAQ—Gəlirlər. Mən getdim... Bərk dajan, əlin titrəməsin (gedir).

ISAQ—Xalaoqlu, hesabymьz dyz oldu?

ARAM—Dybbədyzdyr, başyna dönyum, allah ölynə rəhmət eləsin. Gəldi, kec bir baş qabaqa...

ISAQ—Saq ol (gedir).

(Qubernator, ardyncə Polismejster, bir nəfər pristav, oqolotocni, qorodovoj səhnəyə sьxьrlar).

¹ Aramın danşyqynda usty ertyly işarələr var, o gyl dəstəsi icində Isaqə gizlinçə bomba verir.

QUBERNATOR—Volodin getdi, polqovniq, Əsrijanь geçikdirdin.

POLISMEJSTER—Tarylmьr, general, jerdə də olsa, gəjdə də olsa bugun qurtarar.

QUBERNATOR—Boris Matvejevic, bu cicəklərdən bir az alsajdyn, jaman olmazdy.

POLISMEJSTER—Mən bu saat dejərəm evə gəndərərlər (Qubernator gedir, polismejster Aramьn janyyna gəlir). Ej, duzlu xijar, tez ol gyl başla!

ARAM—Hansylarəndan, başyna dönyum, şitindən ja şorundan.

POLISMEJSTER—Uzun danşma, tez ol, getdi-lər, özyny də gərək özyn gəndərəsən.

ARAM—Bu saat, başyna dönyum, bu saat (bu aralyx bomba partlayyr, bir gurultu qorur, polismejster bomba partlayan tərəfə qasmaq istəjir, lakin dönyub geri qasyr, jənə də qajədyr, Aram tez jərə oturur, adamlar səhnədə bir-birinə qarşşyrlar, qorodovojlar fit yerəgək qasşşyrlar).

EJVAZ—Aram, Vaxşşy haradadyr?

ARAM—Geçdir, patladь, əkil!

EJVAZ—Haradadyr, dejirəm sənə?

POLISMEJSTER—Əsrijan!.. (onun ardyncə qasmaq istəjir, qubernatorun səhnəyə sьxьşyнь goryncə dajanyr).

QUBERNATOR (qasşş səhnəyə sьxararaq)—Aha, jaramazlar, o sizin işiniz dejil!

POLISMEJSTER—Nə olmuş general?

QUBERNATOR—Şahmat hələ də davam edir, bomba...

POLISMEJSTER—Jaralandьnyzьmь, general!

QUBERNATOR—Azaçыx әlimдән, полқовниқ, atan бәријә қасды, онu tutun, bu saat ардыңа, арадан сыхса өзүнызы әлмыş bilin, тез...

POLISMEJSTER—Bu saat, general һәзрәtlәri (g e d i r).

QUBERNATOR—Mәnim әlymym ycyn qәrar сыхармақ, мәnimлә şahmat ојnamaқ (s e z y n y b i t i r m e m i ş , I s a q s e h n e j e a t ы - l ы r).

ISAQ—Qәrar gycyndәdir. Şah vә mat, general һәзrәtlәri! (eјni zamanda qubernator әlini çibinә atmaq istәјir, lakin ondan qabaх Isaq bombaы jerә vürür, özydә oturur, bomba partlayır, qubernator jerә jыxылыр).

ARAM (başынь qәrzinkәnin dәlәndan сыхарагақ)—Aj sәnin matынь jeјim!

I Ş Ы X S Ə N Y R .

Mәhkәмә (Eјvaz, Baxşы, myqәssirlәr jerindә oturmuşlar).

SƏDR—Sakit, sәs salmajыn! Tәrәflәr bir necә mәsәlәni әjdәnlaşdırmaq istәјirlәr. Burada sorğular vardыр. Birinçi polismejstere: myttәhim Baxşынь qıјamсыlar tәşkilatыna mәnsub olmasы haqqыnda sizin әlinizdә başqa bir sybut varmъ?

POLISMEJSTER—Joxdur. Eјvaz Әsriјan bir necә jol dustaxda olmuş vә myxtәlif jollarla qaca bilmışdir, son zamanlar mәhkәmәdән gizlәnirdi. Әsriјanы bomba atдығынь mән өз gözләrimлә gөrdym. Baxşы isә, şybhә altыndadyr, gөryunyr tәşkilata jeni qoşulmuş vә hәlә özyny gөstәрә bilmәmişdir.

SALAMOV—Baxşы haqqыnda sybut mәndә.

SƏDR—Deјiniz!

SALAMOV—O gedә sipjondur, kәpәј oqlu, mән onu mәşçiddә danşыanda gөrmüşәм, rәhmәtlik gөmьrnat özy dә dedi, kişini vurublar, tir kimi uzadыblar jerә o deјir prboqazдыr, obiri dә ki, vәlәdәz-zinanынь çәhәri, atmaralyдыr ki, tajы joxdur, özy dә ki, Aqamjanынь qajынь, һәmişә dә mә'dәnlәgә şulux salan o olmuşdur. Bu iş dә ermәnilәrin işidir, cynki rәhmәtlik gөmьrnat һәmişә onlarынь çilovunu jыqьrdы, odur ki, onlar bu hoqqаны acдыlar, o gedәni dә ora qoşurlar ki, mysәlmanlarы radьşahынь janynda јamankişi elәsinlәр.

SƏDR—Çәnab Salamov, bunlarынь һamьсы haqqыnda әlinizdә bir sybut varmъ?

SALAMOV—Bəs bunların hamısı sybut dekil? Jə'ni mənim boxda kişiyə inanmırsınız, mən özüm onları çox yaxşı tanıyıram, hər ikisi qonqadan çıxardır¹.

SƏDR—Yaxşı, oturunuz!

EJVAZ—Çənab sədr, xahiş edirəm siz polismeystərdən soruşasınız, onlar məni nə ucsun axtarırdılar, məhkəməyə verməyə ja kucədə vurmaqa?

SƏDR—Myttəhim, hökumət təşkilatı tirlərdə adam vurmaqla məşqul olmur, oturunuz və gələcəkdə sözlərinizi diqqətlə seciniz... Çənab Ruben Aqamjan, Ejvaz Əsrilanın general qubernatorun və əlahəzrət imperatorun taxtı taşına düşməni olmasa haqqında oqlunuza dediklərini siz qəti surətdə təsdiq edirsinizmi?

AQAMJAN—Mən qəti surətdə təsdiq edirəm. Oqlum gələndən sonra özy də təsdiq edəcəimin öz həyatımla zəmin oluram. Onu da bilirəm ki, Baxşın onun joldaşdır, mən sybhə etmirəm ki, bu iş onların ikisinin işidir və hec sybhəsiz ki, burada qonşularımızla da barmaq vardır.

SALAMOV—Eh, barmaq olanın atasına nə'lət, kərəj oqlu Aqamjan, hec eji joxdur.

SƏDR—Sus, sakit, Aram Babajan, siz Baxşın janynda hec bir şey olmadıq qəti surətdə...

ARAM—Nə?..

SƏDR—Siz Baxşın janynda hec bir şey olmadıq qəti surətdə...

ARAM—Nə?

SƏDR—Siz Baxşın janynda hec bir şey olmadıq qəti surətdə. təsdiq edirsiniz, halbukı...

ARAM—Daha mən nejləjim, o jəzəx məndən gyl alırdı, mənçijəz ki, onda hec bir şey görmədim.

¹ Revoljusijadan əvvəl Bakıda işləjən qonqaların atları çox arx və jorqun olduqlarından tez-tez dalanı və uza dururdular. Keçmişdə bakılılar icərisində «qonqadan çıxan» sejiş jerina işləjirdi.

SƏDR—Bəlkə əlində joxmuş, çibində imiş...

ARAM—Nə?

SƏDR—Bəlkə əlində joxmuş, çibində imiş...

ARAM—Jox çiblərində də bir şey jox idi.

SƏDR—Siz onun çiblərində bir şey olub-olmadıq qəti...

ARAM—Nə?..

SƏDR—Siz onun çiblərində bir şey olub-olmadıq qəti nədən bilirsiniz?

ARAM—Nədən, nədən bilirəm? Mən onun çiblərini gərdym, pullarını itirmişdi, butun çiblərini axtardı, sevirdi, axırda birində tapdı.

SƏDR—Oturunuz.

PROQROR—Mənçə məsələ ajdəndir, danışqı davam etdirməyə dəjməz. Səkkiz polis nəfəri, uc pristav öz gözərlilə gərdyklarını sejləjlir. General qubernatoru vuran hər iki dəfədə Ejvaz Əsrilan olmuşdur. Onun qijamcılıq da sənədlərlə sybut edildi, Baxş da qijamcılar təşkilatında iştirak etmişdir. Ejvaz Əsrilanın bu çinajəti əlahəzrət imperator və bəjyk Rusilanın myqəddəs taxtı taşına qarş bir qəsdidir, ona görə də mən öz təklifimdə israrla, Ejvaz Əsrilanın ölym çəzasına və Baxşın on il dustaq məhkum edilməsini ədalət məhkəməsindən tələb edirəm.

SƏDR—Myttəhim Ejvaz Əsrilan, siz general qubernatoru əldyrməklə, əlahəzrət imperatorun taxtı taşına qarş qəsd etməkdə myttəhim edilirsiniz. Əzynyzy mydafie ucsun nə deyə bilərsiniz, ədalət məhkəməsinin qararı sözlərinizin doqruluqundan və səmimijətindən çox asılı olaçaqdır.

BAXŞ—Çənab sədr, mən ondan qabax bir işi asmaq istəjirəm.

SƏDR—Mən sizə söz verəcəjəm.

BAXŞ—Məsələ çox myhımmıdyr və Əsrilanın danışacağı ilə əlaqədardır.

EJVAZ—Otur, Baxşə!

SƏDR—Myttəhim, olmaz dejirəm.

BAXŞƏ—Bürada Salamov və Aqamjandan başqa bytyn şahidlər gəstərdilər ki, general qubernatoru öldyrən Ejvaz Əsrijan olmuşdur, ona görə də proquror onun ucun ölmə çəzası tələb etdi, mən məhkəmə qarşısında əsəb bildirirəm ki, bunların hamısı jalandır, Ejvaz Əsrijanın bu işdən xəbəri joxdur, general qubernatoru mən öldürmüşəm.

SƏDR—Myttəhim, mən sizə əz verməmişəm.

SALAMOV—Salaməlejkum aqa, gərdynuz, dejirəm şirjondur, kərəj oqlu, dejirsiniz jox, istəjir təqsir mysəlmanların bojnunda qalsın.

BAHADƏR—Çənab sədr, mən bytyn mysəlmanların adından bu işə protesto edirəm, çünki bu iş bizim milli pozisionumuza myxalifdir... bizim hyuqi-millijəmiz...

SALAMOV—Bahadərbəj, sən allah bir dajan, soxma o millijəni ortalyqa.

SƏDR—Javaş, səs salmajın, məhkəmə içlasə Ürəva jəvəncəqə dejildir.

PROQUROR—Çənab sədr, mən gyman edirəm myttəhim Baxşə naxoşdur, riça edirəm eqspertiza¹ təj'in edilsin.

BAXŞƏ—Mən naxoş dejiləm.

EJVAZ—Proqurorun sözy doqrudur, hec şybə-siz ki, vətəndaş Baxşə ja naxoşdur ja da mənimlə dostdur, mənim işimi öz bojnuna almaqla çəzəmə jynqylləşdirmək istəjir. Onun nə bu işə, nə də sizin qijamcəlyx dedijiniz revoljusija hərəkətyəna hec bir dəxli joxdur. General qubernatorun ölymy işçilərin iradəsidir ki, jerinə jetirilmişdir.

PROQUROR—Qərar səxaran təşkilatda kimlər vardır?

¹ Eqspertiza—joxlama.

EJVAZ—Qərarə hec bir təşkilat səxartmamışdır, o təşkilat mən özüməm, onun sədri də mənim, yzvylyri də mənim, qərarə mən səxartmışam, ölym də jerinə jetirmişəm, general qubernatoru mən öldürmüşəm.

SƏDR—Nə ucun?

EJVAZ—Çünki sizin hamınız kimi o da provaqatordur, iki qardaş kytləni bir-birinə qırdıran, minlərlə uşaxlarə anasəz, arvadlarə ərsiz, kulfətləri başcəsbəz, aç, susuz qojan odur. Bugyn birgə bizə qarş səxan Aqamjanlar, Salamovlar sizin kəməkciniz, onun və sizin əlinizdə ançax bir ojuncaxdırlar.

SALAMOV (j e r i n d ə n)—Ə... ə... ə...

SƏDR—Sus!

EJVAZ—Mənim yzymə on iki polis nəfəri durur, lakin onlar jalan dejirlər, mən general qubernatoru təklikdə vurmuşam. Onlar sizin dyzəltmənidir. Bugyn siz bir ədalət masqasə gejjib, məni myhakimə edirsiniz, lakin siz özünuz kimsiniz? Volodini kim öldyrdu? Rəhmanovu kim öldyrdu? Boadzeni kim öldyrdu? Jeremjanə kim öldyrdu? Onlarə kim myhakimə etdi? Nə ucun etmədi? Siz hamınız qatilsiniz, çəlladsınız! Sizin qurduqunuz təxtə taçəni sonu jetişmişdir! Cox cəkməz ki, bugyn bizim oturduqumuz bu jerdə siz özünuz oturmaly olarsınız, minlərlə uşaxlar sizdən öz atalarınız, minlərlə analar öz oqullarınız istərlər, sizin məhkəməninizin övzyly qan ystyndə qojulmuşdur.

SƏDR—Myttəhim, siz özünuz ələ alınız, ədalət məhkəməsini təhqir etmək sizə bir o qədər də fajda verməz. Belə səxər ki, siz doqrudan Rusija imperijasınızın myqəddəs təxtə taçəna dşmənsiniz.

EJVAZ—Mənim aqlım başymdadır, dediklərimi cox gözəl dşünürəm.

SƏDR—Demək, siz Rusijanın təxtə taçəna dşmənsiniz.

EJVAZ—Mən düşmənəm, mən düşmənəm sizin qan içində üzən təxtü taşınba! Mən düşmənəm sizin insan əti jejən iki başlı qartalınba! Mən düşmənəm sizin syngy və pulemjot ystyndə duran həkmarınba! Mən düşmənəm sizin ikiyzly, qanlı məhkəmələrinizə! Bugyn bir məni asmaqla siz ölmünüzy tarixin amansыз səhifələrindən poza bilməjəcəksiniz. Mən əzdijiniz milyonlardan birijəm, bugyn dejilsə, sabah o milyonlar torpaxdan baş qaldıracaq və sizin qanlı təxtü taşınba başınba sevirəcəkdir. Mən buna öz varlıqım kimi inanıram.

SƏDR—Myttəhim, mən daha sizə söz vermirem (məhkəmə hej'əti ajaqa durur, işyx sənyur, janьr, sədr qərarь oxujur, bytyn salon ajax ystə qulax asьr).

SƏDR—Buna görə də məhkəmə Ejvaz Əsrizanь general qubernatoru öldürməsinə və bəyik Rusija imperijasьnьn myqəddəs təxtü taşına düşmən olduğunu sybut edilmiş hesab edir. Məhkəmə hej'əti myttəhim Baxşьnьn da qijamcьlar hərəkəti ilə əlaqəsi olduğunu təsdiq edir. Buna görə də ə'lahəzrət imperatorun ədalət məhkəməsi Ejvaz Əsrizanь asьlmaq vasitəsilə ölmə çəzasьna, myttəhim Baxşьnь isə beş il qatorqa çəzasьna məhkum edir... Qərar qətidir, şikəjət qəbul edilməjəcəkdir. (Məhkəmə sədrі dəftəri ertyr, hamь salondan cьхьr, işьxlar sənyur. İşьx jalnьz Ejvaz ilə Baxşьnьn ystyndə qalьr).

BAXSЬ—Sən revoljusija hərəkəti ucyn daha lazьm idin...

EJVAZ—Mən səni anlaьram, Baxşь. Sən hec bir şey sybut edə bilməjəcəkdin. Bu saat bizi ajьraçqlar. Baxşь! Axьrнсь gorysumuzdyr. Sənə son sözüm: işində məhkəmə ol! Bir də artьx atam öldy, ba-

сьm və anam kimsəsizdirlər, onlarь sənə tapşьram.

(Soldatlar qарьнь асьr və jolu gəstərirлər).

EJVAZ.—Sağ ol, Baxşь! Нес дагьма, bu dağacaq bugyn bizim ucyndyr, sabah onlar ucyn (qу-çaxlaşьrlar).

ІШЬХ ДƏJІŞІR.

Suxumda kicik bir otax. (Sona uzanmış, anası və oğlu yanında oturmuşdur).

SONA—Ana, yurjım cox dərxəx.

NABAT—Hava tutqundur, qəzım, bir azdan gın səxar, yurjım acılar.

SONA—Ana, gərəsən indı Baxşə harada olmuş olar?

NABAT—Kim bilir, qəzım? Dejirlər Sibir bəyık jerdır, kim bilir, ölybdır, saqdır?..

SONA—Saq olsa idi, indı gəlib səxtməli idi. Vaqtı coxdan qurtarmışdır. Mən hesabən səxtləmişəm.

NABAT—O da bədbaxt oldu, qəzım, allah ona kəmək olsun.

SONA—Ana, gərəsən Baxşə mənı bu halda gərəsə, nə edər? Jənə də mənı sevərmi? Ana, dur sən allah, o gyzgınyu mənə ver.

NABAT—Aj qəzım, nə usun sənın yurjınə pis-pis fikirlər gəlir. Allaha şükür sənə nə olub? Naxoşsan, saqalarsan, qurtarar gedər.

SONA—Jox, ana. Mənə belə gəlir ki, mən bir də

¹ Bu sonuncu səkil, pjes səhnədə ojnənlərkən ixtisar edilir, bədi və tərbiyəvi əhəmiyyəti olduqu usun dərc etdik. *Red.*

saqalmajaçaqam... Aj! Gər uzum neçə olmuşdur? Adam qorxur. Jox, o mənı daha sevməz... O kim bilir... əvvəllər o mənı cox sevirdi.

NABAT—O sənı öz çanından artıx sevirdi.

SONA—Ana! Şər deməsən xəjir gəlməz. İşdir mən olsəm, sonra Baxşə gəlib səxtsə, mənım jərımı ona gəstərərsən və dəjərsən ki, mən özümü və kicik Baxşəni onun ixtiyarına verirəm. Dejərsən ki, mən onu sevirdim, lakin bizi ajırdılar. Dejərsən ki, mən onun jolunu gəzlədim, cox... (Bu aralıx bəjərdən tar səsi eşidilir və gəzəl səslı bir qadın oxıjur).

Azad bir quşdım,
Juvamdan uçdım,
Bir baqa düşdüm
Bu gənç jəşmədə.

Bir ovcu gərdı,
Kəksımdən vurdu,
Torpaqa düşdüm
Bu gənç jəşmədə.

SONA—Dajan!

NABAT—Aj qəzım, vallah sən dəli olmusan. Bir belə də fikir olar?

SONA—Ana! Allahın altında bir adam olajdı, o Baxşəni caldıq havanı bir cala idi, qulaş asa idim. Ej gınlər, gınlər! Ana, qonşumuzda bir kor var, o da dəjəsən o gın bu havanı calırdı. Sən allah bir dur gər, gəlsə, saqır, o havanı bir də calsın, eşidim.

NABAT—Usta Minasə?

SONA—Adən hec bilmirəm nədir. Amma, jox ana, getmə. O havanı hec kəs cala bilməz. Onsuz mənə tar ləzzət verməz.

NABAT—Bəjərdə bilmirəm kimdir, Sona-Sona, dejir.

SONA—Bəlkə kaqыз zad gəlmişdir (N a b a t d u r u b b a j ы r a c ы x ы r. O q l u n a)—Baxşım, bytyn xoşbaxt gynlərimdən mənə qalan bir sənin adındır, bir də o tar. Sən bəyjərsən, o tarı calarsan. Jaxşy? Baxşy mən olşam, sən mən-siz nə edərsən? Baxşy gəlsə, mən səndən nigaran qalmaram. O səni məndən jaxşy saxlar (N a b a t s e v i n ə r ə k i c ə r i g i r i r).

NABAT—Sona! Aj Sona! Gəzün ajdın olsun, gəldi...

SONA—Kim? Tar calan?..

NABAT—Jox, əzy, lap əzy... (B a x ş ы , a r v a d ы v ə q ы z ы i c ə r i g i r i r l ə r).

BAXŞB—Sona!..

SONA (d i q q ə t l ə B a x ş ы j a b a x ы b o n u t a n ы j a r a q)—Baxşy! Sənsən! Allaha cox şykyr. Sən saqsan? Jaxyna gəl Baxşy (o n u ə r m ə k i s t ə j i r , b i r d ə n d a j a n ы r , d u ş y n u r). Mən səni ərmək istəjirəm, jox. Olmaz. Mən naxoşam, Baxşy, əmrymdə iki jol səni ərmək istədim, ikisində də qismət olmadı. Nə isə, ejbi joxdur. Baxşy, allah qojsa saqalaram, sonra... Neçəsən, Baxşy, otur! Məndən qorxmursan ki? Mən sapsarı saralmışam.

BAXŞB—Jox, Sona! Səndə nə var ki... Naxoşsan, saqalarsan. Sən hec qorxma, mən səni saqaldaram.

NABAT—Sən gərək muşdulucumun əvəzində sa-bahdan saqalıb ajaqa durasan.

SONA—Duraram ana, jə'qin duraram. Mən səni calmaqəndən tanıbdım, Baxşy... Ancax guman apar-madım. Bugün yrəjim hec jerində dejil idi. Hələ de-jəsən bir şey gəzləjirdim... Bu arvad kimdir, Baxşy (s y k u t) ?.. Bu sənin arvadındır?

BAXŞB—Bu qыз gүrcүstanlıdır Sona, bir dos-tumun baçsıdır. Bunun da qardaşы mənimlə dus-taxda idi.

SONA—Bu da sənin qızındır? Gəzəl qızdır. Adы nədir?

BAXŞB—Adы Sonadır.

SONA—Sonadır? Sən öz qızına mənim adыmı vermisən? Mənim də oqlumun adы Baxşydır, kicik Baxşy, bunlarы bir jerdə bəyjərsən, Baxşy.

BAXŞB—Mən səni tək qojmaram. Bir jerdə bə-jydirik...

SONA—Baxşy, jox Baxşy... Məni burada qojma... Məni də əzünlə Bakıya apar. Jaxşy eləmişən ki, ev-lənmisən. Baxşy, mənim səndən son bir xahişim var-dır. Bu bytyn əmrymdə ucunçy xahişimdir. O ha-vanь bir də cal, mən əzüm oxumaq istəjirəm. Hejji ki, dura bilmirəm, joxsa...

BAXŞB—Jaxşy, Sonam! Bu saat, ancax sən al-lah belə solqun danışma (S o n a j a x ş ы -j a x ş ы , d e j i r . B a x ş ы c a l ы r , S o n a j a v a ş c a d a n o x u j u r).

SONA — Azad bir quşdum,
Juvamdan ucdum,
Bir baqa düşdüm
Bu gənc jaxşynda.

Bir ovcu gərdu,
Köksymdən vurdu,
Torpaqa düşdüm
Bu gənc jaxşynda.

(Burada Sonanın bədəni sus-talır, uzanır və tərпənməz olur).

BAXŞB (o n u n j a n ы n d a d i z i y s -t ə o t u r a r a q)—Sona, Sona!..

І Ş Ы X Д Ə Ј І Ş І R

GƏNÇ SONA—Demək, kicik Sonajnan kicik Baxş bızık, Bəyık Baxş da sən?..

QOQA BAXŞ—Elədir ki, var qəzəm... Sona havanın birinci jəgəsinə oxumuşdu, birdən sustaldı, uzandı, sudu. Gözlərini jumdu və həmişəlik tərən-məz oldu...

Baxş onun üzərinə əjildi, birinci və sonuncu dəfə olaraq sojux dodaxlarından əpdy. Sonanın Baxş-ja gətirdilər. Kicik Baxşın da Baxş öz jənnə gətirdi. General qubernator artıx jox idi. Lakin on-ların başladığı işlər davam edir və getdikcə hər iki tərəfdən genişləndirdi. Nəhəjət Oqtjabr revoljusiası imperator zandarmərijasının, burzuazija hakimijə-tinin kəkünü kəsdi. Əmək və xalqlar azad qardaş oldular. Kəhnə dənja daqılmaqda, jeni dənja qurulmaqda başladı. Kəhnə məzarlığı səkur, jerində qul-tura baqcası tikirdilər. Baxş da orada idi. O So-nanın baş gəmişinə baxır və düşündürdü.

Ala gözlərinin jeri birer qara ucum idi. Al do-daxlarından əsər belə qalmamışdı. Sonanın jənnəz inçij dişləri qalmışdı. Sona, sanki qəzədu, fəqət nə-jə gylirdi?

Sona, car zandarmaların və burzuazija ha-kimijətinin qanlı səjasətinə gylirdi. O inçilin və qur'anın həqiqətinə, o, burzuazija milli namusunun məntiqinə gylirdi.

Ver əlini Sona, ver əlini Baxş, qoj kecmişin qan-ly tarixi bu kəhnə məzarlıxda əbədilik gəmyəlysin. Qoj jeni qardaşlıx dənjasının qəyməz qolları si-zin əllərinizi, iki qardaş kytlənin birləşmiş həjəti kimi, əbədilik birləşdirsin...

Std-19847